

Zoran Ladić

ŠIBENSKO "VRIJEME KATEDRALE". DOPRINOS STANOVNIKA KASNOSREDNJOVJEKOVNE ŠIBENSKE KOMUNE IZGRADNJI KATEDRALE SV. JAKOVA*

Zoran Ladić
Odsjek za povijesne znanosti
ZPDZ HAZU
Zagreb

UDK 930.85(497.5Šibenik)"12/14"
248.12:726(497.5-3)"12/14"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 18.6.2013.
Prihvaćeno: 15.10.2013.

Na temelju objavljene i neobjavljene šibenske bilježničke građe iz sredine 15. stoljeća, kao i drugih pisanih izvora (dukala, šibenskog statuta), autor razmatra pitanje sudjelovanja stanovnika šibenske komune u izgradnji katedrale sv. Jakova. Analiza pokazuje da je, nakon uspješne svjetovne i crkvene propagande, a osobito nakon 1432. godine, među stanovništvom cijele komune – građanima, patricijima, stanovnicima distrikta, stanovnicima i strancima – zavladao novi duh obilježen težnjom ukupnog stanovništva da svojim vlastitim doprinosima potpomogne gradnju ovog reprezentativnog zdanja. Šibenska se svakodnevica radikalno promijenila usmjeravanjem stanovništva cijele komune k ostvarenju jednog pobožnog cilja, ali i statusnog simbola grada i biskupije. Novi duh svakodnevnice dopunjen je postojećim pristizanjem stranih arhitekata, graditelja i drugih majstora i stvaranjem novog sloja domaćih šibenskih majstora. "Vrijeme katedrale" u Šibeniku nastupilo je dva ili tri stoljeća poslije doba kada je to bio općeeuropski crkveni i arhitektonski pokret o kojem je pisao Georges Duby, ali u sebi nosi sva obilježja tog doba kao i novu osobinu izraženu kroz polet komunalnog stanovništva željnog participiranja u gradnji katedrale.

Ključne riječi: Šibenik, kulturna povijest, kasni srednji vijek, povijest pobožnosti, društvena povijest

Razmatranja povijesnih i osobito umjetničkih karakteristika šibenske katedrale sv. Jakova započela su koncem 19. stoljeća, a izniman zamah znanstvena istraživanja

* Naslov i sadržaj ovog rada djelomice su nadahnuti djelom Georgesa Dubyja naslovljenim *Vrijeme katedrale: umjetnost i društvo: 980.-1420.*, Zagreb 2006.

raznih segmenata povijesnih, umjetničkih, arhitektonskih i urbanističkih aspekata šibenske stolnice doživjela su svoj procvat tijekom 20. i početkom 21. stoljeća. Velik dio pitanja vezanih uz početak i tijek izgradnje katedrale danas je riješen, iako je preostalo još sporadičnih mjesta koja tek očekuju znanstveno razrješavanje. Intenzivno razmatranje jednog od najljepših sakralnih, arhitektonskih i umjetničkih spomenika kasnosrednjovjekovne i renesansne Dalmacije rezultiralo je vrlo obimnom i relevantnom znanstvenom literaturom koju je nemoguće u potpunosti navesti na ovom mjestu.¹ Odmah na početku treba reći da se ovaj rad ne usredotočuje na problematiku katedrale sv. Jakova s aspekata povijesti umjetnosti, arhitekture ili urbanizma.

Pored činjenice da je katedrala sv. Jakova detaljno razrađena s umjetničkog, urbanističkog i arhitektonskog aspekta, ona je oduvijek bila i predmet zanimanja povjesničara i to zbog jednostavne činjenice što se često spominje u kasnosrednjovjekovnim i humanističkim šibenskim narativnim, diplomatskim i bilježničkim vrelima. Upravo zahvaljujući postojanju obimne objelodanjene i neobjavljene arhivske građe, šibenska je katedrala smještena u povijesni kontekst šibenske komune, kako u njezin crkveni tako i civilni život kasnog srednjovjekovlja i ranog novog vijeka. Stoga je teško pronaći neki povijesni aspekt koji još uvijek nije detaljno razmotren u historiografiji. Ipak, razmatrajući bilježničke privatno-pravne isprave nekoliko šibenskih notara, a prije svega oporuke, brevijare i kodicile stanovnika šibenske komune iz sredine i druge polovice 15. stoljeća, kao jedan od zanimljivih aspekata pojavilo se pitanje sudjelovanja stanovnika komune u njezinoj gradnji, pitanje senzibiliziranosti patricija, građana, stranaca i distriktualaca prema ovom središnjom crkvenom zdanju u gradu, pitanje solidariziranja stanovnika sa nužnošću prikupljanja neophodnih financijskih sredstava bez kojih niti jedna, pa ni šibenska, katedrala ne bi nikada bila dovršena, pitanje odvajanja od vlastitih materijalnih sredstava i snižavanja osobne razine materijalnog života, a u cilju postizanja većeg, zajedničkog dobra – izgradnje šibenske stolne crkve, istovjetne ili ljepše od onih kakve su tada već postojale u gotovo svim dalmatinskim komunama. Jer, ako je u nečem utjelovljena ideja srednjovjekovnog *civitas sacra* onda je to bila katedrala kao središte mreže sakralnih objekata,

¹ Zbog toga ovdje navodimo samo neke od najznačajnijih studija i radova na temu šibenske katedrale, osobito s obzirom na radove s područja povijesti umjetnosti i arhitekture. Vidi npr.: Antonio Giuseppe Fosco, *La cattedrale di Sebenico e il suo architetto Giorgio Dalmatico*, Zadar 1873.; Isti, *La cattedrale di Sebenico ed il suo architetto Giorgio Orsini detto Dalmatico*, Sebenico 1893.; Dagobert Fray, *Der Dorn von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini*, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*, sv. 7, Wien 1913., str. 1-169; Petar Kolendić, *Šibenska katedrala pre dolaska Orsinijeva (1430.-1441.)*, *Narodna starina*, god. 3, br. 8, Zagreb 1924., str. 154-175; Krsto Stošić, *Katedrala u Šibeniku*, Šibenik 1928.; Ljubo Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek*, Zagreb 1933.; Radovan Ivančević, *Mješoviti gotičko-renesansni stil arhitekta Jurja Matejeva Dalmatinca, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 21, Split 1980., str. 355-380; Isti, *Šibenska katedrala*, Šibenik 1998.; Igor Fisković, *Ecclesia cathedralis Sibenicensis*, djelo biskupije, komune i umjetnika, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.*, Šibenik 2001., str. 805-829; Emil Hilje, Nikola Firentinac u Šibeniku 1464. godine, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 26, Zagreb 2002., str. 7-18; Predrag Marković, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku. Prvih 105 godina*, Zagreb 2010.

solidarnih objekata, svećenstva, bratovština i svih vjernika koji su činili takav sveti grad. U tom smislu, izgradnja šibenske katedrale treba biti promatrana i kao čin religioznog nadahnuća i ujedinjenja svih stanovnika Šibenika, svjetovnih i duhovnih osoba, elite, građana, stanovnika, stranaca, seljaka i siromaha u zajedničkom naporu izgradnje katedrale kao simbola osjećaja zajedničkog komunalnog duha i pripadnosti jasno definiranoj urbano-ruralnoj zajednici i to na putu k ostvarenju šibenske komune kao *civitas sacra*.

Kada je 1298. papa Bonifacije VIII. (1294.-1303.), potpomognut od strane hrvatskog magnata Pavla Bribirskog i u okviru svoje proanžuvinske politike, ustanovio šibensku biskupiju kao sufragana splitske nadbiskupije, čime je Šibenik iz *ville* izrastao u *civitas*, bilo je jasno da tadašnja crkva sv. Jakova neće moći zadovoljavati potrebe šibenske Crkve, biskupa, svjetovnih vlasti i vjernika jer je bila malena, zbog čega se i obred posvećenja prvoga biskupa Martina iz Raba (1298.-1319.) morao odvijati na glavnom gradskom trgu.²

No, činjenica da je stolna crkva bila mala i skromna nije bio jedini razlog koji je naveo šibenske civilne i crkvene vlasti da donesu odluku o gradnji nove katedrale sv. Jakova 1402. godine. Prije svega, upravo je u vrijeme osnutka šibenske biskupije Dalmacija inkorporirana u sastav prosperitetnog Ugarsko-hrvatskog kraljevstva moćne anžuvinske dinastije koja je, u nastojanju da spoji svoje kraljevske teritorije na dvije jadranske obale, znatno pridonijela općem gospodarskom i društvenom napretku Dalmacije. Poznato je da su politička i vojna nastojanja Karla I. i osobito njegovog sina Ludovika I. Anžuvinca dovela do srednjovjekovnog procvata prije svega Zadra, ali i Trogira, Splita, pa i Šibenika. Osobito je druga polovica 14. stoljeća bila razdoblje ubrzanog razvitka dalmatinskih komuna na svim područjima, a tada je i Šibenik dobio privilegij kralja Ludovika. Upravo 1402. – godine u kojoj je donesena odluka o izgradnji katedrale sv. Jakova – Šibenčani uređuju pravno-političke odnose s Hrvojem Vukčićem, a preko njega i sa kraljevskom vlašću utjelovljenom u Ladislavu Napuljskom, što je rezultiralo njegovom potvrdom starog privilegija koji su Šibenčani dobili od kralja Ludovika I. Uz to, upravo su tada Šibenčani poboljšali odnose sa magnatom Ivanom Cetinskim i bosanskim kraljem Ostojom koji je Šibeniku također izdao privilegij.³

Pisana vrela nastala u cilju propagande i stvaranja ozračja "vremena katedrale" među šibenskim stanovništvom

Već je Vojko Devetak istaknuo da se vrlo vrijedni dokumenti vezani uz izgradnju šibenske stolnice čuvaju u u knjizi zvanj *Libro Rosso del Comune di Sebenico*, u raznim službenim sudskim spisima, u spisima šibenskih bilježnika, ali i u arhivima Šibeni-

² Josip Soldo, Crkvene prilike u Šibeniku u XV. stoljeću, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 3-6, Zagreb 1979.-1982., str. 108.

³ *Šibenski diplomatarij. Zbornik šibenskih isprava* (dalje: ŠD), prir. Josip Barbarić – Josip Kolanović, Šibenik 1986., dok. 21-23, str. 47-54.

ka, Splita, Dubrovnika, Zadra, Ankone, Beča i Venecije. Uz to, napominje da je velik broj isprava tijekom vremena izgubljen, nestao, ukraden ili izgorio u požarima koji su zahvatili šibensku biskupsku i kneževu palaču.⁴ Ovdje će, pored objelodanjenih pisanih vrela diplomatskog karaktera, biti korišteni samo oni izvori koji su isključivo vezani uz potporu komune, odnosno komunalnih vlasti, Crkve i pojedinaca iz svih društvenih slojeva, a koji su na razne načine (novčano, materijalno, nekretninama i pokretninama) podupirali izgradnju katedrale sv. Jakova. Prije same raščlambe bilježničkih vrela koja zorno ilustriraju ambicije, odnosno težnju stanovnika šibenske komune za izgradnjom reprezentativne, za *civitas*, njegov *districtus* i sjedište biskupije dostojnu stolnu crkvu, nužno je uputiti na temeljne diplomatske izvore, statutarne odredbe i nekoliko bilježničkih privatno-pravnih isprava, koji pokazuju kako su ostvareni preduvjeti za stvaranje pozitivnog psihološkog odnosno religioznog pristupa stanovnika šibenske komune prema nužnosti izgradnje katedrale sv. Jakova.

Sačuvana šibenska arhivska građa dopušta rekonstrukciju kronologije izgradnje katedrale koja je započela 1432. i trajala do 1536., a posvećena je 1555. godine.⁵ Dugotrajni su radovi, naravno, utjecali na izmiješanost dvaju stilova – gotičkog i renesansnog.⁶ Kao što je poznato, temeljna isprava kojom je započeto praktično ostvarenje ideje o izgradnji katedrale sv. Jakova u Šibeniku datirana je u travanj 1402. godine, a naslovljena je *Dotatio ecclesiae cathedralis sancti Iacobi*.⁷ Isprava je sastavljena u vrijeme biskupa Bogdana Pulšića (1402.-1436.), podrijetlom Šibenčanina te tadašnjeg šibenskog kneza Paskvalina *de Restis de Ragusio*. Za ovaj rad važno je istaknuti da upravo ova isprava pokazuje da su primarni impuls za potrebu darivanja u svrhu izgradnje katedrale dali najviši svjetovni i duhovni autoriteti komune, ali, kao što ćemo vidjeti iz bilježničkih spisa, tijekom sljedećih desetljeća ova se ideja ukorijenila među svim stanovnicima šibenske komune koji su oporučno darivali razne vrste legata u trenucima kada je gradnja zastala, odnosno kada je nedostajalo novaca za plaće majstorima i radnicima ili nabavku nužnog materijala. No, vratimo se na spomenutu ispravu kojom se uređuju pravna pitanja vezana uz komunalne zemlje u

⁴ Vojko Devetak, *Šibenska katedrala. Kroz 900-godišnju povijest Šibenika*, Šibenik 1969., str. 41-54.

⁵ Istraživači predlažu tri faze izgradnje: prva, poznata kao Pulšićeva, započeta 1431. godine, te dvije nazvane prema protomagistrima Jurju Dalmatincu i Nikoli Firentincu. Devetak, *Šibenska katedrala*, str. 41-54. Igor Fisković, za razliku od većine drugih povjesničara umjetnosti smatra da se katedrala gradila u dvije okvirne vremenske faze: od 1430. do 1475. i od 1475. do 1555. godine (*Ecclesia cathedralis Sibenicensis*, djelo biskupije, komune i umjetnika, u: *Sedam stoljeća šibenske biskupije*, str. 809. Kao što bilježi i Daniele Farlati, konsekraciju katedrale izvršio je 1555. šibenski biskup Ivan Lučić (Ivan II. Štafilić, 1528.-1557.), koji je bio sin sestre šibenskog biskupa Ivana I. Štafilića. Farlati spominje kako se u katedrali nalazi njegov natpis iz 1555. u kojem se naziva *Ioannes Lucius Staphilei*. Daniele Farlati, *Illyricum Sacrum*, sv. 4, Venecija 1769., str. 475-476.

⁶ O stilskim osobinama i vremenskim fazama izgradnje šibenske katedrale vidi: Marković, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku*, ili, vrlo pregledno: Ivana Prijatelj Pavičić, *Izgradnja šibenske katedrale i prijelazno gotičko-renesansno razdoblje u Dalmaciji*, u pdf-formatu s mrežne stranice splitskoga Filozofskog fakulteta.

⁷ ŠD, dok. 20, str. 42-47.

Vodicama u distriktu, a kojima se trebala potpomoći izgradnja katedrale. Kao što je rečeno, u tom trenutku šibenska komuna nije imala dovoljno novca za podizanje i izgradnju odnosno *pro augmentatione et fabrica ecclesie cathedralis Sancti Iacobi dicte civitatis*, a tadašnja crkva *ad presens non est sufficiens in tanta civitate propter parvitatem et incogruuitatem suam*, dakle zbog svog skromnog prostora nije bila dostatna za potrebe komunalnih vjernika. Da bi se namaknula potrebna sredstva, donesena je odluka da se *dare, concedere et donare dicte ecclesie Sancti Iacobi pro fabrica dumtaxat dicte ecclesie omnes et singulas terras de Vodice nominatas et vocatas, tam pastinatas quam in futurum pastinandas*. Konačna odluka o darivanju zemlje u Vodicama donesena je glasovanjem u Velikom vijeću, iako ne jednoglasno. Naime, nakon što su svi plemići Velikog vijeća glasali po tom pitanju, njih 38 bilo je "za", a osam "protiv" ovog prijedloga. Na temelju ovog glasovanja doneseni su zaključci na koji se način komunalne zemlje u Vodicama imaju iskoristiti kao potpora izgradnji katedrale. Tako je odlučeno da se *in fabricam dicte ecclesie* daje sljedeće: *omnes et singulas terras de Vodice ... excepta aqua de dicte Vodice et pascuis eius, que sunt communis Sibenici*, dakle sve komunalne zemlje u Vodicama izuzev voda i pašnjaka koji su bili zajedničko dobro. Nakon što je ponovljeno da se za izgradnju katedrale sv. Jakova još dodjeljuje *totum territorium communis Sibenici vocatum Vodice positum in districtu Sibenici ad Vodice*, detaljno se navode granice dodijeljenog zemljišta s kojeg se imao ubirati porez.⁸ Naravno, iz svega su bile isključene vode, potoci i izvori kao i pašnjaci (*exceptis aqua et pascuis*) koji su ostali u vlasništvu šibenske komune. Svi vlasnici distriktualnih posjeda u Vodicama bili su dužni plaćati godišnji porez za izgradnju katedrale, i to u visini od četiri mala solida po gonjaju postojećeg vinograda, novo zasađenog vinograda ili onog koji će to biti u budućnosti. Kao datum isplate poreza određen je *quolibet festo Sancti Michaelis de mense Septembri*, dakle 29. rujna, kada se slavi blagdan sv. Mihovila arhanđela. U ispravi se nadalje ističe da se tako prikupljeni novac i porez ima utrošiti isključivo za rad na katedrali, a nikako u svrhu izgradnje nekog drugog objekta.⁹ Kako bi se svi pridržavali rečenog, prikupljenim su novcima upravljala dva prokuratora, pri čemu je jedan bio član šibenskog kaptola, a birali su ga knez, komunalni suci i veliko vijeće. Drugi prokurator je bio patricij – član komunalnog vijeća, a biran je i potvrđen od biskupa i kaptola. Oba su prokuratora birana na razdoblje od tri godine, a novac su imali trošiti isključivo *in opere dicte ecclesie cathedralis Sibenici, et pro ipsius fabrica et non in alio opere*, i to tako da su s načinom trošenja imali biti upoznati te se s njim slagati biskup, kaptol, knez i suci grada. Na kraju svake godine svog mandata od tri godine, prokurator su bili dužni položiti račune o utrošenom novcu, te su bili dužni u bilježnicu ili kvadernu zapisati *tam introitus quam exitus dicte fabrice*, dakle prihode

⁸ ... a parte orientali Srima; iuxta tenutas ville Bihavice et iuxta tenutas ville Pisce a parte boreali et iuxta tenutas monasterii Sancti Nicolai de portu Sibenici, sive iuxta tenutas ecclesie sancti Andree de Bissac a parte austri, et iuxta littus maris a parte inferiori, et iuxta ecclesiam Sancte Crucis sive possessiones Tribohugn episcopatus Sibenici a parte ponentis ... (na ist. mj.).

⁹ Qui denarii ... et terraticum in perpetuum expendi debeat in laborerio et opere dicte ecclesie cathedralis Sibenici, et non in alio opere, ad laudem et reuerentiam Dei et ipsius beati Iacobi (na ist. mj.).

i rashode vezane uz izgradnju katedrale. Naposljetku je donesena odluka prema kojoj, ukoliko bi biskup, kaptol, knez, suci i pet patricija Velikog vijeća primijetili da neki od prokuratora ne izvršavaju svoju dužnost, isti su mogli donijeti odluku o zamijeni takvih s drugim prokuratorima i to u razdoblju do završetka mandata od tri godine.¹⁰ Dakle, kao što se vidi iz sadržaja ove isprave iz 1402. godine, ona doista predstavlja temelj, kako financijski tako i pravno-administrativni, za funkcioniranje potpore izgradnji nove šibenske katedrale.¹¹ Do početka dvadesetih godina 15. stoljeća na izgradnji katedrale gotovo se ništa nije poduzimalo, u prvom redu zbog vrlo loše političke situacije u kojoj se Šibenik nalazio.¹² Podavanja, koja su uređena samo dvadesetak godina ranije prema ispravi iz 1402. godine, više se nisu uredno bilježila i davala, kao ni crkvena desetina biskupu i kaptolu stolne crkve, a koju su bili dužni plaćati seljaci šibenskog distrikta bez prava građanstva, pa je stoga u siječnju 1415. godine donesena statutarna reformacija kojom se potvrđuju prava šibenskog biskupa i kaptola po pitanju spomenutih podavanja, a koja su trebala biti usmjerena i u potporu izgradnji katedralne crkve.¹³

Tijekom sljedećih godina i desetljeća doneseno je još niz dokumenata diplomatskog karaktera, kao i odredbi kojima je regulirano pitanje financiranja, odnosno potpore izgradnje stolne crkve sv. Jakova. Šibenski statut, doduše, sadrži nekoliko odredbi o katedrali još i prije spomenute odluke iz 1402. godine, što znači da se one odnose na staru crkvu sv. Jakova. Tako se u osnovnom korpusu statuta sastavljenog početkom 14. stoljeća, u odredbi naslovljenoj *De rebus ecclesiae, et monasteriorum non alienandis*, koristi termin *ecclesia cathedralis*, ali se pritom misli na staru crkvu sv. Jakova kao kakvu-takvu katedralnu crkvu jednog biskupijskog grada.¹⁴ Idući spomen šibenske stolnice, one stare, nalazimo u statutarnoj reformaciji iz siječnja 1384. godine naslovljenoj *Quod eligantur duo procuratores cuilibet ecclesiae in Sibenico pro duobus annis*, a koja kaže da se prokuratori crkava, između ostalih i dvojica prokuratora *ecclesie sancti Iacobi*, izabiru na dvije godine, a ukoliko dobro vrše dužnost, Veliko vijeće može ih ponovno izabrati na mandat od dvije godine.¹⁵

¹⁰ Na ist. mj.

¹¹ Odluke su urodile plodom. Naime, upravo temeljem ovih odredbi uspješno je prikupljena kamena građa namijenjena za gradnju katedrale, ali je ona, odlukom Velikog vijeća od 17. kolovoza 1409., bila upotrijebljena za podizanje dviju obrambenih kula na ulazu u šibensku gradsku luku, namijenjenih protiv mletačke opsade. Kasnije je biskup Bogdan Pulšić na ime rečenog građevinskog materijala od Mlečana dobio povrat svote od 80 zlatnih dukata, što i nije bila neka značajna svota novca. Usp. Devetak, *Šibenska katedrala*, str. 40; Kolendić, *Šibenska katedrala*, str. 155-156.

¹² Soldo, *Crkvene prilike*, str. 111.

¹³ *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika* (dalje: ŠS), prir. Slavo Grubišić, Šibenik 1982., Knjiga reformacija, gl. 179, str. 280-281.

¹⁴ Tekst odredbe glasi: *Praeterea statuentes, quod pro ecclesia cathedralis, et pro aliis ecclesiis constituatur procurator vnus, vel plures pro facultatibus ecclesiae gubernandis per Consilium quindecim eligendi* (ŠS, Knj. 4, gl. 90, str. 51).

¹⁵ ŠS, Knjiga reformacija, gl. 26, str. 104.

No, za ovaj su rad, ali i za novi poticaj posustaloj izgradnji nove katedrale, najvažnije dvije statutarne reformacije zabilježene 1421. i 1432. godine. Zbog njihova značaja ovdje ih donosimo gotovo u cijelosti. U prvoj reformaciji, naslovljenoj *Quod notarii et commissarii teneantur notificare legata ecclesiis*, zabilježenoj 22. lipnja 1421., zapisano je sljedeće: ... *od sada svaki bilježnik grada Šibenika koji je bio zamoljen napisati kakvu oporuku, u roku od tri dana od dana kada je saznao da je oporučitelj umro, dužan javiti svakoj crkvi ili njezinim prokuratorima ili poglavarima legate koji su im zapisani, pod prijetnjom kazne od deset libara (malih) denara. (...) Izvršitelji ... u roku od tri dana, nakon što su predložili inventar, imaju javiti svim crkoama legate koji su im zapisani, i to pod prijetnjom kazne svega onoga što im je zapisano, a ako im nije ništa zapisano, treba da plate kaznu od deset libara malih denara.*¹⁶ Iako se u ovoj reformaciji sama katedrala eksplicitno ne spominje, takva naredba kojom se, u biti, zahtijeva što brže darivanje ili isplata oporučnih legata šibenskim komunalnim crkvama nesumnjivo je imala pozitivne posljedice i za prikupljanje sredstava za konačni početak izgradnje stolnice. Logičkim slijedom, desetak godina kasnije uslijedila je nova reformacija. No, ova, zapisana 27. srpnja 1432. izravno se odnosila na katedralu i imala je zasigurno golemi utjecaj na prikupljanje sredstava za njezinu izgradnju koja je, uostalom, i započela upravo te godine. Reformacija koja je naslovljena *Quod notarii teneantur recordare testatoribus ecclesiam sancti Iacobi* odnosno "Notari neka spomenu oporučiteljima crkvu sv. Jakova" sljedećeg je sadržaja: *Veći dio generalnog vijeća odlučio je i nanovo propisao, da od sada ubuduće svi šibenski notari imaju, pod obvezom prisege kada budu pozvani da sastave koju oporuku, spomenuti oporučitelju da nešto ostavi za gradnju stolne crkve sv. Jakova Šibenskog.*¹⁷ Nema sumnje da se ovdje radi o koordiniranoj akciji komunalnih svjetovnih i crkvenih vlasti, koje su upravo te godine odlučile započeti intenzivnu gradnju katedrale, da preko komunalnih bilježnika dođu u doticaj sa šibenskim oporučiteljima ne bi li ih na taj način ponukali da darivanjem novčanih i raznih materijalnih legata pokažu svoju solidarnost prema ostvarenju zajedničkog cilja – izgradnji stolne crkve sv. Jakova. Kao što ćemo pokušati pokazati u sljedećem poglavlju ovog rada, čini se da su vlasti naišle na dobar odziv cjelokupnog pučanstva šibenske komune, a koje je otada i to bez obzira na razne nedaće kao što su kužne epidemije, ratovi, požari pa čak i potresi, postojano podupiralo izgradnju šibenskog komunalnog sakralnog simbola. Na taj su način stanovnici šibenske komune stremili ostvarenju njihove *civitas sacra* s kojom su se mogli društveno i po pripadnosti identificirati, pri čemu ne treba zaboraviti niti estetsku dimenziju zajedničku svim ljudima, odnosno njihovu želju za doživljajem lijepog kroz reprezentativnu katedralu u srcu grada unutar zidina. Uostalom, i sam je D. Farlati zapisao da je katedrala sv. Jakova "postala jedna od najljepših u cijeloj Dalmaciji, jer je svojom veličinom i arhitektonskom ljepotom i rješenjima nadilazila sve dalmatinske katedrale", a Faust Vrančić je, kako kazuje D.

¹⁶ ŠS, Knjiga reformacija, gl. 200, str. 142-143.

¹⁷ ŠS, Knjiga reformacija, gl. 223, str. 149.

Farlati, ubrojio ovu katedralu među najljepša crkvena zdanja te istaknuo da pripada najsavršenijim arhitektonskim poduhvatima.¹⁸ Čini se kao da su se dugo zatumljena i prikriivena nastojanja i želje Šibenčana koncentrirale u tu jednu, 1432., godinu i, kao što pokazuju pisana vrela, razvidno je da ona predstavlja prijelomni trenutak vezano uz početak gradnje katedrale. Naime, još prije gore spomenute statutarne reformacije, dana 10. travnja 1432., dužd Francesco Foscari odobrio je molbe šibenskih poslanika u Veneciji – Dese Jakobovog, Radiča Šižgorića, Mihaela Tavelića i Indrika de Indrico, prvo, da se *de bonis dictorum rebellium, ut de illis vendendo, aut aliter, sicut erit expediens, dentur ecclesie dicti ducati quattuorcentum, qui in reparationem et fabricam ipsius ecclesie conventantur et expendantur*, odnosno da se za izgradnju katedrale dodijeli 400 dukata oduzetih od šibenskih pobunjenika (onih koji su bili protivnici mletačke vlasti u gradu), i drugo, da se *aliqua legata, facta per olim magistrum Boninum lapicidam, de certa quantitate pecuniarum et argenti ac de ligno crucis cuidam ecclesie, conventantur et dentur ad utilitatem et ornamentum et commodum prefate ecclesie cathedralis Sibenici, in honorem et reverentiam omnipotentis Dei et ipsius ecclesie devotione et cultu*, odnosno da se legati u novcu, srebru i drvu, koje je pokojni protomajstor klesar i arhitekt Bonino da Milano (umro tijekom kužne epidemije u Šibeniku 1429. godine) oporučno ostavio imaju darovati za potporu izgradnje katedrale, na kojoj je i sam radio.¹⁹

Negdje oko 1428. godine šibenska komuna ulazi u razdoblje relativnog prosperiteta koji je, kao što ćemo vidjeti i iz bilježničkih spisa, povremeno bio narušavan izbijanjem epidemija kuge i drugih zaraznih bolesti,²⁰ požarima²¹ i potresima.²² Te,

¹⁸ Farlati, *Illyricum Sacrum*, sv. 4, str. 476.

¹⁹ ŠD, dok. 104, str. 248-249. Istog je dana i godine dužd Francesco Foscari izdao i duka o proširenju katedrale sv. Jakova, a za potrebe izgradnje velikog oltara: *Insper supplicarunt, quod cum pro ornamento illius nostre civitatis fabricetur ecclesia cathedralis Sancti Iacobi, concedere dinaremur, quod ipsa ecclesia prolongetur in tantum, quod altare magnum ipsius ecclesie fieri possit in uno voltu super viam communis, quod voltum extendatur usque ad stabulam vestri comitis. Unde habentes informationem, quod istud non erit in damnum vel preiudicium civitatis aut alicuius alterius, contenti sumus et impartimur, quod fieri possit et fabricari sicut superius dictum est* (dok. 103, str. 246). Treba reći da je gotovo opće prihvaćeno mišljenje povjesničara umjetnosti kako je upravo Bonino bio idejni začetnik zdanja katedrale, kao i osoba koja je izradila arhitektonski nacrt katedrale sv. Jakova. Usp. Prijatelj Pavičić, *Izgradnja šibenske katedrale*, str. 5. Kao što piše Vojko Devetak, "jedan arhivski dokumenat kaptola u Šibeniku iz godine 1430. naziva Bonina *primus magister ecclesie nove sancti Iacobi*" (Šibenska katedrala, str. 42).

²⁰ Osobito je pogubna bila kužna epidemija koja je izbila u siječnju 1457. godine i trajala je neuobičajeno dugo, sve do kolovoza iste godine.

²¹ Kao što navodi Danko Zelić, katastrofalan požar pogodio je Šibenik 1458. godine, o čemu svjedoči niz bilježničkih isprava iz tog razdoblja. Ovim su požarom osobito bila pogodena područja oko crkve sv. Duha, sv. Krševana i sv. Trojstva, pa se u ispravama nerijetko spominju *loca combusta, domus combuste* i sl. Godinu dana ranije, 1457., u požaru je oštećena i biskupska palača. Danko Zelić, *Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika, Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 19, Zagreb 1995., str. 48, bilj. 25.

²² Potres se spominje 1469. godine: *Die XXVI mensis Ianuarii, quo fuit terraemotus magnus Sibenici*. Vidi: *Novelle letterarie pubblicate in Firenze*, sv. 8, Firenze 1747., str. 526. No, osim ovog kratkog spomena, ne saznajemo ništa o posljedicama koje je imao na gradsko tkivo Šibenika pa tako i na katedralu u gradnji. Na podatku o potresu u Šibeniku 1469. godine najljepše zahvaljujem kolegi dr. sc. Krešimiru Kužiću.

1428., godine u Velikom se vijeću raspravljalo o mjestu izgradnje nove katedrale, a kao jedan od najozbiljnijih prijedloga isticao se onaj prema kojem bi se nova stolnica gradila na mjestu crkvice Sv. Trojstva (*ad sanctam Trinitatem*), smještene unutar gradskih zidina, između *portas a lacte* na sjevernoj strani i *portas magnas terre firme Sibenici* na istoku, odnosno dvaju gradskih vrata koja su bila povezana ulicom što je prolazila uz spomenutu crkvu.²³ Lokacija na kojoj će biti izgrađena nova katedrala konačno je određena 6. lipnja 1430., kada je komisija koju su činili knez i kapetan Moise Grimani, biskup Bogdan Pulšić i deset patricija, odredila da se nova stolnica podigne na mjestu stare crkve sv. Jakova, na glavnom gradskom trgu (*plathea communis*), pored najvažnijih komunalnih zgrada – komunalne palače (*palatium communis*), gdje se sastajalo Veliko vijeće, i komunalne lođe (*logia communis*).²⁴ Koliko god je prostor na kojem je trebala biti izgrađena katedrala bio velik, ipak je nedostajalo mjesta za izgradnju pojedinih njenih dijelova. O tome, primjerice, svjedoči dukal dužda Francesca Foscara od 10. travnja 1432. vezan uz proširenje katedrale, a zbog potrebe izgradnje velikog oltara. Tim se dukalom dopušta produženje katedrale toliko da se veliki oltar može izgraditi *in uno voltu super viam communis, quod voltum extendatur usque ad stabulam vestri comitis*.²⁵ Za potrebe izgradnje katedrale povremeno su rušene i kuće smještene na glavnom trgu. Tako u listopadu 1450. godine dužd Francesco Foscarei odgovara šibenskom knezu Kristoforu Marcelu i šibenskom Velikom vijeću vezano uz njihovu molbu da se dopusti rušenje *unam domum positam in plathea Sibenici*, a zbog potreba vezanih uz gradnju *ecclesie sancti Jacobi de Sibenico*.²⁶ Dužd se složio s molbom, ali je zatražio da se odobrenje izmijeni na način da *quod ubi dicebat de libris ducentis solvendis per cameram nostram, dicatur de libris quadringentis solvendis ut supra*, odnosno da se rušenje i isplata vlasnika kuće izvrši na taj način da središnja komora plati 400 libara, a ne 200 libara koliko su tražili šibenski knez i komunalni vijećnici.

²³ Vidi kartu naslovljenu "Javne zgrade, crkve, gradski prostori i vrata srednjovjekovnog Šibenika spomenute u odredbama Statuta", u: Zelić, Gradski statut, str. 39.

²⁴ Devetak, Šibenska katedrala, str. 41. O značaju glavnog gradskog trga i javnih zgrada smještenih na njemu vidi: Zelić, Gradski statut, str. 43. Petar Kolendić pronašao je ovu ispravu u Nacionalnoj biblioteci u Beču. On donosi i cjelovit prijepis teksta isprave, iako je netočno datira u 7. lipnja 1430. U ispravi se navodi da se nova katedrala sv. Jakova *fundari et edificari debeat in plathea communis, juxta episcopatum, in loco, ubi ad presens est ecclesia cathedralis per illum modum, quo ipsi domino episcopo et domino comiti, curie et illis nobilibus electis melius videbitur*, dakle da se ima utemeljiti i graditi na glavnom gradskom trgu, pored biskupske palače i to na mjestu gdje se sada nalazi stara katedralna crkva. Nova se crkva ima graditi na način kako se to najbolje čini biskupu, knezu i kuriji i izabranim šibenskim patricijima. Kolendić, Šibenska katedrala, str. 158, bilj. 14.

²⁵ ŠD, dok. 103, str. 246.

²⁶ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* (dalje: *Listine*), knj. 9, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium (dalje: MSHSM), Zagreb 1890., str. 361.

Isprave šibenskih bilježnika Slavogosta i Petra pok. Ivana kao svjedočanstvo društveno-ekonomskih promjena i stvaranja novog svakodnevnog ozračja u šibenskoj komuni u "vremenu katedrale"

Usporedimo li 106 objelodanjenih isprava šibenskog bilježnika Slavogosta, zabilježenih u razdoblju od ožujka do lipnja 1386. godine²⁷ sa 72 isprave šibenskog bilježnika Petra pok. Ivana za razdoblje 1453.-1454. godine,²⁸ prvo što možemo uočiti s obzirom na njihov sadržaj jest da oni odražavaju dva različita povijesna razdoblja, pri čemu je za ovaj rad najvažnija činjenica gotovo potpuna tišina izvora vezana uz katedralu sv. Jakova u Slavogostovoj knjizi i snažna prisutnost, često i posredna, šibenske stolnice u ispravama koje je zabilježio Petar. Kada se nakon 1432. godine počela graditi katedrala, u gradu se pojavio velik broj znamenitih, manje poznatih i anonimnih obrtnika i umjetnika zaposlenih na ovom golemom građevinskom projektu. U vrijeme kada je bilježnik Slavogost, nekoliko desetljeća ranije, zabilježio 106 privatno-pravnih isprava, u niti jednoj od njih ne spominju se umjetnici, obrtnici ili radnici, dakle sve one osobe nužne za ostvarenje projekta kakav je bio gradnja katedrale sv. Jakova. Tako u Slavogostovim ispravama ne nailazimo na drvodjelje, klesare, zidare, tesare, ili, da budemo točni, u cijeloj prepisanoj bilježnici spominje se tek jedan klesar – Petar *lapicida de Sibenico*,²⁹ samo jedan stolar, odnosno tesar – *Iacobus marangonus*,³⁰ te jedan zlatar – *Iacobus aurifex*.³¹ O slaboj graditeljskoj djelatnosti na sakralnim objektima koncem 14. stoljeća također zorno svjedoči podatak da se u cijeloj promatranoj Slavogostovoj knjizi spominju samo radovi na izgradnji *ecclesie sancti Viti de Sagenicam*.³² Doista skromno u odnosu na razdoblje 15. stoljeća, a osobito u odnosu na razdoblje nakon 1432. godine, kada se u bilježničkim ispravama spominju brojne gradnje i obnove crkava u gradu Šibeniku i njegovu distriktu, a u gradu žive brojni protomajstori, majstori, graditelji, drvodjelje, kipari, slikari, zlatari i druge osobe koje su se bavile graditeljskim i umjetničkim obrtima ili umjetnošću.

Kako bismo ukazali na razlike u šibenskom svakodnevnom životu između dva vremenska razdoblja koja dijeli sedamdesetak godina, ovdje ćemo iznijeti neke podatke vezane uz obrtničke, umjetničke i graditeljske djelatnosti, i to prema podacima koje je zabilježio šibenski bilježnik Petar pok. Ivana, te ih usporediti s već predstavljenim podacima iz knjige bilježnika Slavogosta. Naime, za razliku od razdoblja u kojem je živio Slavogost, vrijeme u kojem je djelovao bilježnik Ivan obilježeno je, kao što svjedoče isprave koje je sam zapisao, pojavom velikog broja majstora klesara, stolara, drvodjelja, kipara i drugih majstora i radnika od kojih su brojni u

²⁷ Mirko Zjačić, *Spisi šibenskog notara Slavogosta* (dalje: *Spisi*), *Starine JAZU*, sv. 44, Zagreb 1952., str. 201-296.

²⁸ Ante Birin, *Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana (1453.-1454.)* (dalje: *ŠBPI*), *Povijesni prilozi*, god. 31, br. 42, Zagreb 2012., str. 103-189.

²⁹ *Spisi*, dok. 11, str. 212, dok. 102, str. 269-270.

³⁰ *Spisi*, dok. 37, str. 229.

³¹ *Spisi*, dok. 35, str. 228.

³² *Spisi*, dok. 87, str. 258.

Šibeniku radili i na izgradnji katedrale. To je, opet, kao što pokazuju Petrove, ali i privatno-pravne isprave drugih šibenskih bilježnika sredine 15. stoljeća, izazvalo i pojavu većeg broja mladih ljudi iz Šibenika i zaleđa, koje su roditelji davali na nauk kod spomenutih majstora. Naravno, sve je to pozitivno utjecalo i na razvitak važnih obrtničkih djelatnosti u gradu. No, prije svega treba spomenuti imena onih majstora koji se pojavljuju u Petrovim bilježničkim ispravama, a koji su, pored rada na sakralnim i civilnim objektima u Šibeniku, pedagoškim radom i podučavanjem svojih *artes* pridonijeli kreiranju mladih osposobljenih majstora. To su: *magister* Antonio Ivanović, klesar iz Dubrovnika i *habitor Sibenici*,³³ *magister Radus lapicida*,³⁴ *magister Dismano Banuarich lapicida de Sibenico*³⁵ i *magister Michaelus Radcich callafatus*.³⁶ Uz spomenute, u raznim se ispravama spominju kamenoklesari, kipari, drvodjelje i tesari kao svjedoci ili aktivni i pasivni sudionici u nekim ispravama: *magister Iursa lapicida de Sibenico*,³⁷ *magister Laurencius Pincino lapicida de Sibenico*,³⁸ *magister Iohannes Radoslaflich carpentarius de Sibenico*,³⁹ *magister Rado [Radosla]flich lapicida de Sibenico*,⁴⁰ *magister Georgius Pribchouich lapicida*,⁴¹ *magister Michaeluss Vuchsich carpentarius*,⁴² *magister Gregorius Smilouich carpentarius de Sibenico*,⁴³ *magistro Georgio Ratchouich lapicida de Sibenico*.⁴⁴ Uzmemo li u obzir činjenicu da je Petar pok. Ivana u ovdje promatranoj bilježnici zabilježio samo 72 privatno-pravne isprave, te da je to učinio u vrlo kratkom razdoblju od 29. listopada 1453. do 28. ožujka 1454., jasno se mogu uočiti goleme razlike u strukturi šibenskog društva s aspekta umjetničkih i drugih obrta usporedimo li konac 14. i sredinu 15. stoljeća. Naime, dok su u Slavogostovoj bilježnici, u 106 isprava, zabilježena imena samo trojice graditeljskih, umjetničkih i složenijih obrtničkih majstora, u bilježnici Petra pok. Ivana, koji je zabilježio četrdesetak dokumenata manje, zapisana su imena čak 13 majstora klesara, odnosno kamenorezaca, te drvodjelja i tesara. I što je osobito važno, njih čak osam bilo je *de Sibenico*, dakle bili su podrijetlom Šibenčani, što pokazuje da su nastojanja Šibenčana da svoju djecu ugovorima o nauku vežu uz majstore u cilju postizanja školovanih obrtnika, imala uspjeha. Tako se u Šibeniku, uz priljev stranih nadglednika, protomajstora i majstora koji su radili na izgradnji katedrale, stvarao sloj sposobnih i u svom umijeću obrazovanih domaćih mladića – majstora koji su mogli pomoći pri gradnji katedrale, ali i

³³ ŠBPI, dok. 14, str. 126.

³⁴ Isto, dok. 67, str. 170.

³⁵ Isto, dok. 15, str. 126-127. Disman se spominje i u nekim drugim ispravama, primjerice, u jednoj ispravi vezanoj uz posvajanje sina, gdje se ponovno spominje kao *lapicida de Sibenico* (dok. 2, str. 116).

³⁶ Isto, dok. 33, str. 141.

³⁷ Isto, dok. 2, str. 116.

³⁸ Isto, dok. 10, str. 122; dok. 19, str. 131.

³⁹ Isto, dok. 20, str. 131.

⁴⁰ Isto, dok. 29., str. 138.

⁴¹ Isto, dok. 39, str. 146.

⁴² Isto, dok. 39, str. 146.

⁴³ Isto, dok. 58, str. 162

⁴⁴ Isto, dok. 61, str. 165.

svih drugih svjetovnih i crkvenih objekata, osobito nakon odredbi o nužnosti gradnje kamenih zdanja u gradu. Tako je u prosincu 1453. godine Šibenčanka Ruža dala svog sina Radiča majstoru Antoniju Ivanoviću, klesaru iz Dubrovnika, stanovniku Šibenika, da šest godina kod njega izučava klesarski obrt te se utvrđuju međusobne obveze,⁴⁵ a Šibenčanin Kostadin daje svog sina Jurja majstoru Radi da sedam godina kod njega izučava isti obrt.⁴⁶ Da je najviše šibenskih dječaka učilo zanat kod stranih i domaćih klesara svjedoči i podataka kojim šibenski kožarski majstor Juraj Radoslavčić *dedit et locavit Petrum filium suum presentem et volentem pro annis septem proxime futuris magistro Dismano Banuarich lapicida de Sibenico ibi presenti et ipsum Petrum pro discipulo conducenti*.⁴⁷ Iz spomenutih primjera se može zaključiti da je dužina trajanja šegrtovanja kod klesarskih majstora u tom razdoblju bila šest do sedam godina, a čest spomen naukovanja kod klesarskih majstora zorno ukazuje da se u tom razdoblju pojavila velika potreba upravo za kamenorescima i klesarima. Potreba za majstorima u Šibeniku tog vremena nije bila usmjerena isključivo prema graditeljima i umjetnicima, već i svim onim profesijama koje su upotpunjavale svakodnevni život kako stanovnika tako i majstora koji su radili na katedrali. Kao izraz takvih pojava ovdje spominjemo oporuku šibenskog građanina Vitka Dimitrovića koji je bio *magister pelliparius*, a svoju je oporuku sastavio 1456. godine zbog odlaska u hodočašće u udaljeni sv. Jakov u Composteli.⁴⁸ Naime, Vitko je u trenutku kada se odlučio krenuti u hodočašće imao šegrta Bartola kojem je oporučno i to *in primis legavit Bartholo eius discipulo omnia ferramenta sue artis pelliparie, zupenum unum de camosa, vnam mantellinam de fustagno suam et vnam domum cum suis tinacii positam in Psari* (uvala u Šibeniku) *suprascripte communis et hoc pro mercede ipsius Bartholi*, dakle sve ono što je uobičajeno kada je naučnik sklapao ugovor o šegrtovanju s majstorima (alat, odjeća, obuća), ali i kuću u Šibeniku, što je doista neuobičajeno.⁴⁹

Inače, i u bilježničkim spisima Karatusa Vitalea spominje se određen broj umjetnika, graditelja, kipara i kamenoklesara koji su pedesetih godina 15. stoljeća boravili u ovom gradu koji je u tom trenutku doista bio središte građevinskih djelatnosti srednje Dalmacije, čime se znatno uzdigao ne samo gospodarski položaj Šibenika, nego je sudjelovanje velikog broja stranaca i domaćih ljudi koji su bili zainteresirani za sakralnu i svjetovnu umjetnost i graditeljstvo znatno pridonijelo promjenama u svakodnevnom životu Šibenika. Tako se 1454. godine u oporuci šibenske građanke Margarite, supruge Radoja koji je bio *magister cisternarum*, kao svjedok spominje *magister Andreas Bucich lapicida*.⁵⁰ U oporuci Gašpara Ročića iz 1447. godine kao jedan

⁴⁵ ... *pro annis sex proxime futuris filium suum R[adichium presentem et volentem magistro Rado lapicida] de Ragusio habitatori Sibenici* (isto, dok. 14, str. 126).

⁴⁶ Isto, dok. 67, str. 170.

⁴⁷ Isto, dok. 15, str. 126-127.

⁴⁸ Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), Šibenski bilježnici (dalje: ŠB), Karotus Vitale (dalje: KV), kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 91v.

⁴⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 91v.

⁵⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 56v.

od svjedoka spominje se *Nicolaus pictor*.⁵¹ Oporuka nepoznatog oporučitelja, ali svakako šibenskog patricija i svećenika, sastavljena 1456. godine također je zanimljiva jer se u njoj spominje *magister Laurentius Ponerrio (?) lapicida*, a kojem je oporučitelj bio dužan 150 malih libara.⁵² U oporuci šibenskog patricija (*nobilis vir*) i kanonika ser Jurja, sina pok. Ivana Dobrojevića iz 1454. godine kao svjedok se spominje se *magister Antonius Vlatchouich protho lapicida de Sibenico*, dakle ponovno protomajstor klesar koji je bio šibenskog podrijetla.⁵³ Sve spomenuto zorno govori da je, pored same katedrale kao važne sakralne građevine, ozračje koje je vladalo u Šibeniku tijekom 15. stoljeća znatno utjecalo na stvaranje jednog snažnog sloja mladih graditelja, klesara i drugih cijenjenih zanimanja među domaćim stanovništvom.

Izgradnja katedrale – zavjet generacija kasnosrednjovjekovnih stanovnika šibenske komune

Vidjeli smo u prethodnom poglavlju da su komunalne svjetovne i duhovne vlasti, odnosno politička i crkvena elita, dugotrajnim djelovanjem pripremili put za početak izgradnje katedrale, ali i da su u sljedećim desetljećima, unatoč spomenutim nedaćama, postojano politički i financijski podupirali stalni rad na njoj sa željom da dođu do konačnog cilja – izgradnje reprezentativne stolnice dostojne jednog grada i sjedišta biskupije. Ako je mletačkim komunalnim knezovima to bila tek jedna od poslovnih obveza, a stranim graditeljima tek dobra prilika za zaradu, entuzijazam Šibenčana, kako onih iz grada tako i iz distrikta, kako svjetovnih osoba tako i komunalnog klera, u nastojanju da dovrše impozantnu sakralnu građevinu bio je trajni cilj koji su doista shvatili kao svoj zavjet. Zato naponi oko izgradnje šibenske katedrale trebaju biti shvaćeni i kao nastojanje stanovnika ove komune da zajedničkim naporom ostvare nešto što će simbolizirati njihovu komunalnu samosvijest, kao nešto što će ih dostojno predstavljati pred cijelom zapadnom kršćanskom zajednicom, ali i kao čin pobožnog ujedinjenja svih stanovnika komune, od elite preko građana i seljaka do siromaha na putu k ostvarenju šibenske komune kao *civitas sacra*.⁵⁴

Gore rečeno doista nisu bile isprazne riječi, što se ponajbolje zrcali u bilježničkoj građi iz razdoblja gradnje katedrale. U želji da dokažemo da su u kupnju kamena, drva i metala potrebnog za izgradnju katedrale, u plaće slavnih i manje poznatih majstora i radnika ugrađene silne svote darovanog novca – dukata, libri i solida, ali

⁵¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 61v.

⁵² DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 104v.

⁵³ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 62v.

⁵⁴ O pobožnosti stanovnika Šibenika u kasnom srednjem vijeku slikovito kazuje i jedan suvremeni zapis datiran u listopad 1450., a u kojem šibenski poslanici u Veneciji kazuju sljedeće: ... *quod cum sursum in castro Sibenici fuerit quedam imago virginis gloriose devotissima, ad quam populus habebat maximum concursum, que nuper est translata in ecclesiam cathedralem sancti Jacobi, cuius devotio aucta est, et quia non videtur conveniens, ut predictus populus causa devotionis accedat castrum* (Listine, str. 361). Dakle, radi se o slici s prikazom Djevice Marije koja se prvo nalazila u gradskoj utvrdi, ali se zbog velikog broja pobožnih posjetitelja koji su je doživljavali čudesnom, morala premjestiti u katedralu sv. Jakova kao prikladniji, prostraniji i sakralni prostor.

i nekretnina i pokretnina stanovnika iz grada Šibenika i iz svih, pa i najudaljenijih sela u njegovu distriktu, u ovom ćemo radu razmotriti oporuke i neke druge privatno pravne-isprave koje je zapisalo nekoliko šibenskih bilježnika u razdoblju od studenog 1436. do srpnja 1457. godine. Radi se o sljedećim bilježnicima: Pietrobonu Paganu koji je zapisao više oporuka za razdoblje 1436.-1437. godine,⁵⁵ Petru pokojnoga Ivana za razdoblje 1453.-1454. godine koji nije zapisao oporuke, ali je ostavio podatke o brojnim radnicima i majstorima koji su radili na katedrali,⁵⁶ te o Karatusu Vitaleu koji je u razdoblju od rujna 1451. do srpnja 1457. godine zabilježio više od 200 oporuka.⁵⁷

Iako se broj oporučnih legata darivanih katedrali sv. Jakova znatno povećao nakon donošenja spomenute statutarne reformacije naslovljene *Quod notarii teneantur recordare testatoribus ecclesiam sancti Iacobi* (Notari neka spomenu oporučiteljima crkvu sv. Jakova) iz 1432. godine, već su i u ranijem razdoblju zabilježeni primjeri darivanja kao potpora izgradnji katedrale. Tako je u veljači 1426. godine zabilježeno izvršenje oporučnog darivanja Pribila, koji je bio *lapicida de Sibenico*, a koji je 1408. oporučio svojoj supruzi Mariji *omnia eius bona vsufructuanda in vita ipsius done et post mortem ipsius done Marie dicta omnia bona deberent distribui inter ecclesias infrascriptas, videlicet quarta pars esse debeat ecclesie Sancti Jacobi, alia quarta pars ecclesie Sancti Gregorii et relique due quarte partes debere equaliter diuidi inter tres ecclesias, videlicet Sancte Trinitatis, Sancti Saluatoris et Sancti Francisci*.⁵⁸ Prokurator i četiri spomenute crkve, između ostalih i prokurator i upravitelj gradnje (*fabricarius*) katedrale Toma Jurić, potvrdili su rečene 1426. godine da su od Marije primili *vnam domum positam sub Postinye, item vnam vineam positam in campo inferiori, item libras centum paruorum*, a sama je Marija obećala da će tijekom sljedeće četiri godine dati još 200 libara malih, kako bi sva ta dobra bila razdijeljena između tri crkve i katedrale sv. Jakova.⁵⁹ Pomalo neuobičajen slučaj nalazimo u oporuci mesara Stojana Kusića iz 1421. godine. Naime, kada se u travnju 1433. godine razmatrao legat što ga je ovaj šibenski mesar darovao za izgradnju jedne kapele *iuxta ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani*, izvršitelji njegove posljednje volje, na nagovor biskupa Bogdana i uz pristanak tada bolesne Stojanove supruge Dobre, odredili su da se ta kapela ima izgraditi u katedrali *iuxta vnam colonam*, a unutar kapele ima se izgraditi oltar sv. Jurja mučenika.⁶⁰ Treba napomenuti da niti jednom statutarnom odred-

⁵⁵ Ante Birin, Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436.-1437.) (dalje: ŠBPP), *Povijesni prilozi*, god. 28, br. 37, Zagreb 2009., str. 117-189.

⁵⁶ ŠBPI, str. 103-189.

⁵⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa.

⁵⁸ Kolendić, Šibenska katedrala, str. 156, bilj. 10.

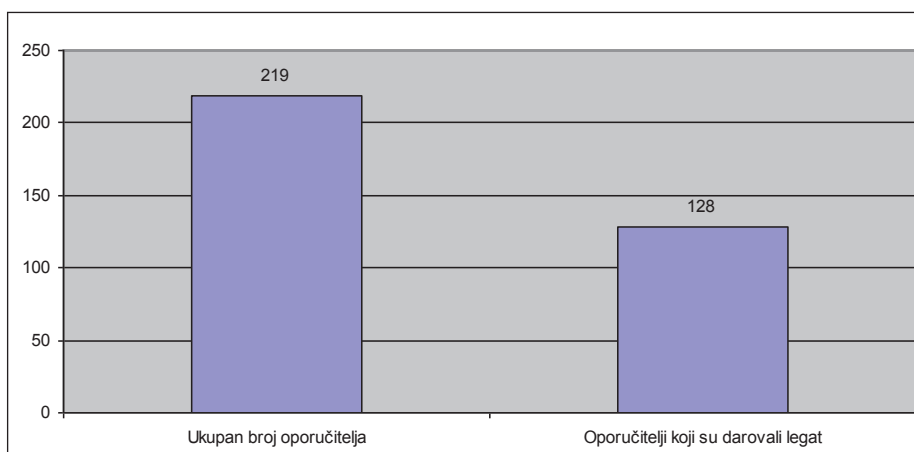
⁵⁹ Na ist. mj. Valja spomenuti da su se na funkciji *fabricarius* odnosno *operarius ecclesie catedralis Sibenicensis* izmjenjivali najugledniji šibenski patriciji. Tako se u svibnju 1430. godine kao *operarius* spominje novi voditelj i organizator radova – *ser Florius quondam Petri Taulich* (isto, str. 157, bilj. 11). *Operarii* odnosno *fabricarii* su bili dužni, kao što pokazuju vrela, prisustvovati svim sklapanjima ugovora sa poznatim umjetnicima, arhitektima i drugim graditeljima i radnicima na katedrali, pri čemu su razmatrali opseg posla, visinu plaće pojedinih protomajstora i majstora i drugo.

⁶⁰ Isto, str. 160, bilj. 21.

bom, kako u Šibeniku tako i u drugim dalmatinskim komunama tog vremena, nije bila dopuštena izmjena svrhe legata na gore spomenuti način, jer su se želje oporučitelja striktno poštivale. U razdoblju od travnja do srpnja 1433. umrla je i Stojanova supruga Dobra. Čini se da je svrha i njezinih oporučnih legata izmijenjena, i to na traženje samog biskupa Bogdana, a na što su izvršitelji pristali. Tako je u srpnju 1433. godine određeno da se *libras centum viginti denariorum paruorum et ducatos quatuor auri*, koje je Dobra oporučno darovala u druge pobožne svrhe, dodijele prokuratorima katedrale sv. Jakova i potroše *in fabrica vnius altaris et pro aliis necessariis ipsius altaris fiendi nomine Sancti Georgii Martiris*, dakle za izgradnju oltara u kapeli za koju je novac uzet iz oporučnih legata njenog supruga Stojana.⁶¹

Ukupan broj darivatelja i njihova spolna pripadnost

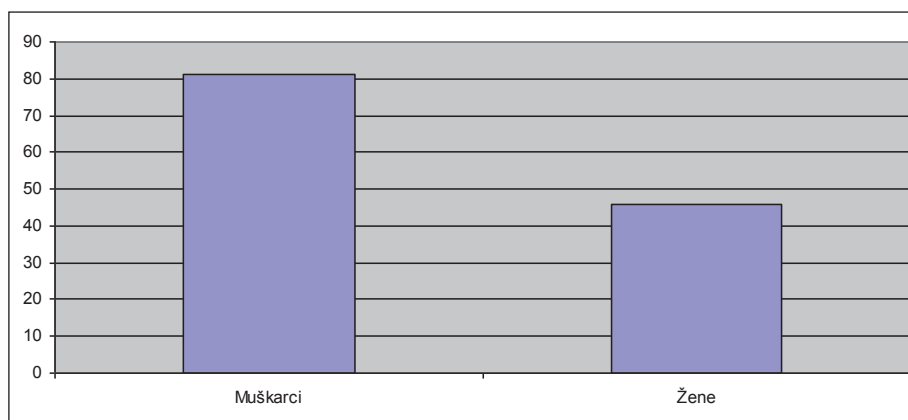
Kao što je razvidno iz ovih nekoliko primjera, oporučni legati Šibenčana iz svih društvenih slojeva namijenjeni izgradnji katedrale već su se i prije statutarnih odredbi i biskupove propagande smatrali blagotvornima za spas duše. No, pravi je zamah darivanje legata za izgradnju katedrale sv. Jakova doživjelo nakon donošenja ove statutarne odredbe, kao i poziva šibenskog biskupa Bogdana da svi stanovnici šibenske komune pridonesu izgradnji ovog središnjeg sakralnog objekta. Ne treba pri tome zanemariti da je i knez Moise Grimani, predstavnik civilne i vojne vlasti u komuni, barem kako svjedoče dostupna pisana vrela, podupirao napore crkvene hijerarhije u ostvarenju ovog cilja. Zajednički napor crkvenih i svjetovnih šibenskih vlasti urodio je plodom i oporučni legati u novcu, nekretninama i pokretninama počeli su se slijevati u blagajnu namijenjenu za ovu svrhu. To je bilo nužno jer su cijene rada arhitekata, protomajstora i uglednih majstora bile vrlo visoke i iznosile su i po 100 dukata godišnje.

Grafikon 1. Odnos ukupnog i broja oporučitelja koji su darovali legat za izgradnju šibenske katedrale

⁶¹ Isto, str. 160-161, bilj. 21.

Tako se u ovdje promatranom razdoblju od 1436. do 1457. godine, dakle unutar dvadesetak godina, darivanja za izgradnju katedrale sv. Jakova spominju u 128 oporuka (58,4%) od ukupno 219 oporuka koje su spomenuti bilježnici zapisali tijekom navedenog vremenskog okvira. To znači da je znatno više od polovice svih oporučitelja odgovorilo na poziv šibenske Crkve i svjetovnih vlasti da sudjeluju u zajedničkom naporu izgradnje stolne crkve. U kratkom razdoblju kada je Pietrobono Pagano zapisao 24 oporuke (studenj 1436.-siječanj 1437.), ukupno je 15 osoba darovalo legate za izgradnju katedrale pri čemu spolna pripadnost nije imala gotovo nikakav utjecaj jer je bilo osam muškaraca, a sedam su bile žene. Ovako veliki broj darivanja legata u istu svrhu nesumnjivo je odjek snažne promidžbe crkvenih i svjetovnih vlasti, ali i statutom određene obveze bilježnika da podsjeti oporučitelje na dobrobit ostavljanja legata za izgradnju katedrale. U drugom razdoblju, kada je oporuke bilježio Karatus Vitale (rujan 1451.-srpanj 1457.), od ukupno 195 zabilježenih oporuka (120 za muškarce, 74 za žene i jedna za koju se zbog uništenog početka ne može odrediti spol) 113 osoba (57,9%) ostavilo je neki, simboličan ili bogat, legat kao potporu za izgradnju katedrale. Budući da je Karatus sastavio znatno više oporuka ili prepisao brevijare oporuka za muškarce nego za žene (odnos je 120 naprema 74), ne treba čuditi da su muški oporučitelji ostavili 69,9%, a žene samo 30,1% od ukupnog broja za katedralu darovanih legata.

Grafikon 2. Broj muških i ženskih oporučitelja koji su darovali legate za izgradnju šibenske katedrale

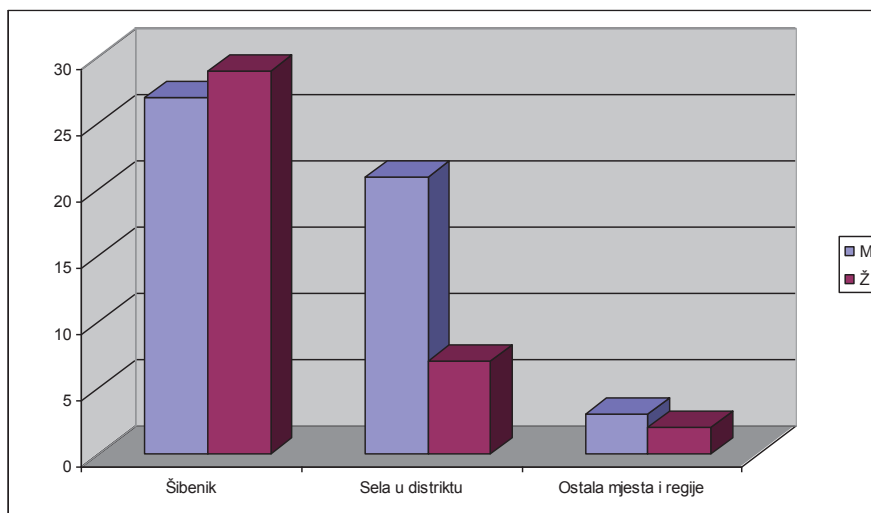
No, takva neujednačenost, koja je neobična za sredinu 15. stoljeća, kada je proces demokratizacije pisanja oporuka i svih drugih bilježničkih privatno-pravnih isprava zahvatio sve društvene staleže i stanovnike oba spola, imao je razlog u činjenici da se u slučaju uzorka koji je zabilježio Karatus u velikom broju radi o brevijarima oporuka stanovnika udaljenih sela u distriktu, koji su znatno češće sastavljeni za muškarce

negoli za žene zbog činjenice da je svaki takav brevijar trebalo odnijeti u Šibenik te prepisati i ovjeriti u bilježničkoj kancelariji, a jednu kopiju odnijeti komunalnom prokuratoru na čuvanje. Da je to mogao biti uzrok, svjedoči i činjenica da su oporuke koje je sastavio Pietrobono Pagano spolno znatno ujednačenije (11 muških i 13 ženskih).

Kao što pokazuju gore navedeni brojevi, broj oporučitelja koji su ostavljali legate za katedralu bio je praktički nepromjenjiv tijekom promatranih dvadesetak godina i u oba razdoblja je iznosio kontinuirano oko 60% od ukupnog broja oporučitelja, što zorno ukazuje na uspjeh spomenute propagande preko biskupa, kneza i komunalnih bilježnika, putem statutarnih reformacija, ali i izražen osjećaj pobožne privrženosti stanovnika šibenske komune ideji izgradnje katedrale.

O podrijetlu i društvenom položaju oporučitelja koji su darovali legate za katedralu

Nažalost, šibenski, baš kao i bilježnici ostalih dalmatinskih komuna kasnog srednjovjekovlja, nisu uvijek s jednakom pažnjom zapisivali podatke o podrijetlu i društvenom položaju pojedinih osoba, ne samo kada su u pitanju bile oporuke, kodicili ili brevijari oporuka, već i kada su bilježili druge vrste privatno-pravnih dokumenata.⁶² Tako je u ovdje promatranom uzorku od ukupno 128 osoba koje su darovale legate za izgradnju katedrale, za njih 89 zabilježeno mjesto podrijetla (51 muškarac i 38 žena).

Grafikon 3. Podrijetlo oporučitelja koji su darovali legate za katedralu

⁶² Valja, ipak, napomenuti, da su podatci o podrijetlu i društvenom položaju osoba u bilježničkim ispravama znatno potpuniji za 15. negoli za 14., a osobito za 13. stoljeće.

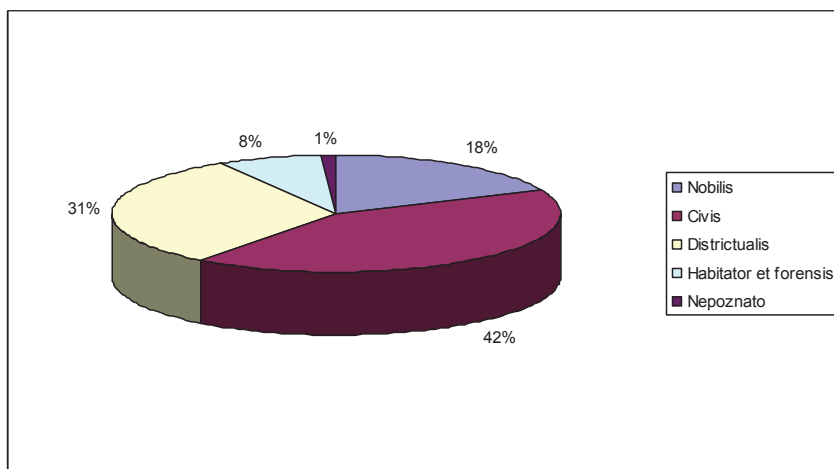
Podatci prikazani na Grafikonu 3 vrlo su važni jer pružaju uvid u pitanje odnosa između podrijetla oporučitelja i solidariziranja sa gradnjom katedrale. Kao što je razvidno, daleko najveći doprinos u raznim vrstama legata koji su trebali poduprijeti izgradnju stolnice u razdoblju od tridesetih do pedesetih godina 15. stoljeća dali su šibenski građani i patriciji (*cives* i *nobiles cives*), na što upućuju i brojčani podatci prema kojima je 27 muškaraca i 29 žena podrijetlom iz Šibenika (*de Sibenico, de burgo Sibenici, nobilis civis* i *nobilis domina*) darovalo novac i razne vrste *mobilia* i *stabilia* kao potporu ovom velikom komunalnom projektu. Zahvaljujući činjenici da su Pietrobono Pagano i Karatus Vitale nerijetko zapisivali i brevijare oporuka, predstavljene pred njima od strane najmanje dvojice svjedoka i lokalnog župnika ili kapelana (*parochianus, capellanus*),⁶³ saznajemo da su vrlo velik doprinos izgradnji šibenske katedrale, pored već spomenutog izdvajanja kroz desetinu i opterećenja seljaka na području Vodica, prikupljanju financijskih sredstava darivanjem novca izravno ili putem poklanjanja nekretnina i pokretnina, pružili i seljaci razasuti u nekoliko desetaka sela na prostoru distrikta šibenske komune. Iz ovdje promatranog uzorka ukupno 28 osoba (21 muškarac i sedam žena) – stanovnika sela u šibenskom distriktu, odnosno oko 31,5% svih oporučitelja za koje je poznato mjesto podrijetla – darovalo legate za izgradnju katedrale. Svi su spomenuti podatci važni jer pokazuju da je veliku potporu golemom zajedničkom projektu cijele šibenske komune pružalo, uz dominantno zastupljene građane i patricije, i seosko stanovništvo iz svih sela šibenskog distrikta.

* * *

S obzirom na činjenicu da je najveći broj oporučitelja koji su kroz darivanje legata pokazivali osjećaj za financijsko podupiranje gradnje šibenske stolne crkve pripadao skupini osoba podrijetlom iz Šibenika ili komunalnog distrikta (šibenski patriciji, građani i seljaci iz distrikta), ne treba čuditi da je ovim društvenim skupinama pripadao i najveći broj istih oporučitelja promatranih kroz prizmu komunalne staleške pripadnosti. Tako, kao što je predstavljeno na Grafikonu 4, najveću skupinu oporučitelja koji su se solidarizirali sa financijskim i drugim potrebama vezanim

⁶³ Na temelju podataka iz bilježničkih knjiga Karatusa Vitalea može se rekonstruirati način sastavljanja brevijara testamenata distriktualnog stanovništva i njihovo bilježenje u kancelarijama šibenskih notara. Naime, u skladu sa statutarnim odredbama, pri sastavljanju brevijara bolesne ili stare osobe obavezno su bila prisutna dva svjedoka iz sela, ali mogu biti i prijatelji ili rođaci iz drugih sela. Također, brevijari su se obavezno sastavljali u prisutnosti svećenika, župnika ili kapelana (*parochianus, capellanus*) sela iz kojeg su testatori bili podrijetlom. Tako sastavljeni brevijari testamenata često su nosili pridjevak *more rurali*, dakle sastavljeni po seoskim običajima. Vidi brevijar oporuke Radoslava Bremnića iz Striževa: DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 116v. Nakon što je brevijar bio sastavljen, najčešće su ga muž, žena ili sin umrle osobe odnosili u Šibenik gdje je provjerena njegova istinitost i pravna valjanost pred komunalnim egzaminatorima ili sucima, pri čemu je istinitost posebno potvrđivao seoski župnik ili kapelan. Na taj način možemo rekonstruirati cijelo razdoblje od kada je neki pojedinac sastavio brevijar, kada je umro i kada je on predstavljen u bilježničkoj kancelariji i predan komunalnoj kuriji odnosno prokuratoru. Budući da se datumi navode saznajemo o razdoblju između bilježenja brevijara i smrti neke osobe kao i o razdoblju koje je bilo potrebno da se brevijar predstavi u Šibeniku.

uz izgradnju katedrale čine građani (42% ili 39 oporučitelja).⁶⁴ Dominacija građanskog staleža razumljiva je imajući u vidu činjenicu da su oni činili najbrojniji stalež gradskog dijela komune te da su, uz patricijat, bili prvi i najsnažnije podvrgnuti crkveno-svjetovnoj promidžbi o potrebi izgradnje katedrale. Slijedi skupina seljaka iz šibenskog komunalnog distrikta koja je zastupljena sa 31% ili 29 osoba⁶⁵ koje su, kao što je ranije istaknuto, bile podrijetlom iz gotovo svih sela razasutih u distriktu. Znatno veću zastupljenost građana i distriktualnog seljaštva vezano uz darivanje legata za pripomoć gradnji katedrale ne treba promatrati kao posljedicu slabije izraženog senzibiliteta ili solidarnosti za ostvarenje te ideje među staležom patricijata (18% ili 17 oporučitelja)⁶⁶ već, prije svega, u svijetlu činjenice da su patriciji činili znatno skromniji populacijski dio ukupnog stanovništva šibenske komune. Vrlo malu skupinu oporučnih darivatelja *ecclesie cathedralis sancti Iacobi* predstavljali su stanovnici i stranci u šibenskoj komunu (8% ili 7 osoba),⁶⁷ što je, s jedne strane, posljedica brojčano male zastupljenosti osoba iz staleža *habitatores* i *forenses* u ukupnoj gradskoj populaciji, a s druge strane, nerijetka nesposobnost pojedinaca iz ovih staleža da budu intimno senzibilizirani za ideju i solidarni s gradnjom stolnice u gradu koji je nerijetko bio tek njihovo privremeno boravište.

Grafikon 4. Društveni status oporučitelja koji su darovali legate za katedralu

⁶⁴ 18 muškaraca i 21 žena.

⁶⁵ 22 muškarca i sedam žena. Veliki nesrazmjer u zastupljenosti distriktualnih oporučitelja prema spolu valja razumjeti i kao posljedicu sporijeg procesa demokratizacije u pisanju privatno-pravnih isprava u seoskim sredinama s obzirom na spol, obiteljski položaj i mobilnost žena, koje su znatno rjeđe putovale u Šibenik kako bi sastavile oporuku ili predstavile brevijar.

⁶⁶ Deset muškaraca i sedam žena.

⁶⁷ Pet muškaraca i dvije žene.

Iz ove kratke raščlambe podrijetla i društvene pripadnosti oporučitelja koji su darovali legat kao potporu daljnjoj gradnji šibenske katedrale razvidno je da su postignuti rezultati zapravo vrlo očekivani. Naime, nema sumnje da su najveći teret za financijsku i materijalnu potporu gradnje šibenske katedrale, uz komunalne crkvene i svjetovne vlasti kao korporativna tijela, podnijeli prije svega svi stanovnici šibenske komune, pri čemu ovdje ne mislimo na *habitatores* kao specifični društveni stalež unutar komunalne društvene strukture nego prije svega na tri stabilne komunalne skupine – patricije, građane i seljake, čiji su identitet, obiteljski i poslovni život, kao i podrijetlo bili neraskidivo povezan uz mikroprostor komune pod zaštitom stoljetnog patrona sv. Mihovila arhanđela⁶⁸ i novog sv. Jakova, čije se štovanje u razvijenom i kasnom srednjem vijeku nezaustavljivo širilo, i to u opće europskim razmjerima preobrazivši Compostelu, uz Jeruzalem i Rim, u jedno od tri *peregrinationes maiores* zapadno-kršćanske ekumene.

a) Stanovnici (*habitatores*) i stranci (*forenses*) kao donatori katedrali sv. Jakova

Samo je petero oporučitelja koji nisu bili građani ili stanovnici distriktualnih sela, nego *habitatores Sibenici* ili *forenses*, ostavilo legat *pro fabrica ecclesie cathedralis sancti Iacobi*. Tako je u travnju 1452. godine svoju oporuku sastavio Petar Striković *de Crouatia*, suprug Ruže koju je izabrao za univerzalnog nasljednika, a koji je ostavio *a la fabrica de la giexa de san Iacomo de Sibenico liure diexe de pizoli*, dakle deset malih libara za izgradnju katedrale sv. Jakova.⁶⁹ Druga oporučiteljica koja je bila stranog podrijetla, a darovala je legat za katedralu bila je *Cifta vxoris Pauli, de Bossina, habitatrix Sibenici*,⁷⁰ a koja je svoju oporuku sastavila u travnju 1456. godine, dakle u jeku jedne od najstrašnijih kuga 15. stoljeća. Cvita je darovala *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras viginti paruorum*, dakle 20 libara malih, pri čemu je zatražila *cum hoc quod sepeliatur eius cadaver in dicta ecclesia*, dakle da se njezino tijelo pokopa u rečenoj crkvi odnosno katedrali.⁷¹ U prosincu 1452. godine svoju je posljednju volju *sanus corpore* sastavio Damjan iz Rovinja (*de Rubigno*) *quondam Damiani, habitator Sibenici*. Ovom je oporukom Damjan ostavio i legat za katedralu sv. Jakova u iznosu od *ducatum vnum auri pro anima sua*.⁷² U srpnju kužne 1456. godine Damjan, sada predstavljen

⁶⁸ Sv. Mihovil arhanđeo spominje se u prvobitnom korpusu šibenskog statuta na nekoliko mjesta. Osobito je važna odredba o blagdanima u Šibeniku, a među nekoliko kršćanskih blagdana cijele zapadne ekumene spominje se i blagdan sv. Mihovila, a koji se imao slaviti "dva puta godišnje, tj. u mjesecu svibnju (8. svibnja, op. a.) i mjesecu rujnu (29. rujna, op. a.)". Usp. ŠS, Knj. 2, gl. 37, str. 22. Oba blagdana imala su snažnu simboliku u srednjem vijeku, povezano kako uz nadmoć kršćanstva nad *infideles* ili *heretici* tako i uz kršćanski moral.

⁶⁹ *Testamentum Petri Strichouich de Crouatia* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 17r-17v).

⁷⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 94r. Ona je svoju oporuku sastavila *corpore languens*, vjerojatno kao posljedica kužne epidemije.

⁷¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 94r.

⁷² DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 29r.

kao *nunc habitator in burgo Sibenici*, dakle trenutno nastanjen u šibenskom podgrađu, ponovno je sastavio oporuku, ali ovom posljednjom voljom katedrali nije ostavio niti jedan legat.⁷³ Vrlo je zanimljiva oporuka još jedne strankinje doseljene u Šibenik – Katarine *vxoris magistri Iohannis de Corono*,⁷⁴ *barbitonsoris et habitatoris Sibenici*.⁷⁵ Katarina, koja je svoju posljednju volju sastavila u veljači 1457. godine, bila je, kao što je razvidno iz zanimanja njezina supruga Ivana, pripadnica uglednog i potencijalno bogatog društvenog sloja doseljenika u Šibenik jer joj se suprug bavio unosnim zanimanjem ranarnika i kirurškog pomoćnika, dakako i brijača. Izuzetno je zanimljivo, s obzirom na vrlo rijetke spomene u kasnom srednjovjekovlju, kako se Katarinina oporuka sastavlja *in domo habitationis infrascripte testatricis ... ob pregnantum laborans*,⁷⁶ dakle zbog poroda koji je, čini se, bio težak, a ishod nesiguran, posebno s obzirom na život majke. Da je porod bio težak i s neizvjesnim ishodom svjedoči i činjenica da je Katarina oporukom sva dobra koja nije razdijelila kroz legate ostavila sinu ili kćeri koji još nije/nisu bili rođeni i u slučaju da budu rođeni, a ako dijete/djeca budu mrtvorodena ili umru prije punoljetnosti, ta dobra ostavlja suprugu Ivanu.⁷⁷ Što se njezina legata katedralnoj crkvi tiče, Katarina je odredila da se *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras viginti paruorum cum hoc et pro sepeliatur in dicta ecclesia*, što znači da je darovala 20 malih libara pod uvjetom da bude pokopana u ili na groblju katedrale sv. Jakova.⁷⁸ U ožujku 1452. još je jedan stranac – ratnik Ivan sin pok. Petra *de Larta*⁷⁹ *nunc stipendiarius in castro Sibenici* – sastavio oporuku *iturus in Lombardiam ad stipendium nostre illustrissime dominationis Venetie*. Naravno, s obzirom da je bio plaćeni vojnik šibenske posade koji je trebao ići sa svojim odredom u Lombradiju, Ivan je oporuku sastavio *sanus corpore*. Iako Ivan ovom oporukom nije darovao niti jedan legat katedrali sv. Jakova, zanimljivo je da je bio oženjen Šibenčankom Dobricom, kćerkom *quondam Milete Brezeuač*.⁸⁰ Ivan *de Larta* je u travnju 1453. godine, tituliran kao *nunc corporalus*⁸¹ *ser Marci de Rasolis*, sastavio kodiciel, što znači da se vratio iz

⁷³ I Damjan je ovu oporuku sastavio *corpore languens*, vjerojatno zaražen kugom (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 100r).

⁷⁴ Komuna u provinciji Trentino u sjevernoj Italiji.

⁷⁵ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 113r-113v. Pogrešno je razumijevanje termina *barbitonsor* kao nekog brijača, kao što su skloni pojedini medievisti. Naime, postoji niz podataka kako u literaturi tako i u onovremenim europskim i našim vrelima iz kojih se jasno vidi da se radilo o osobama vrlo vještim u liječenju rana i manjim kirurškim zahvatima, ali i osobama koje nisu imale sveučilišno obrazovanje kao što su imali *medici*, *psihici* ili *chirurgici*, a koji su također u ovom razdoblju uglavnom bili stranci iz Italije unajmljeni od komunalnih vlasti dalmatinskih gradova za obavljanje medicinske službe. Detaljno o ovom problemu vidi na primjer u: *Iz hrvatske medicinske prošlosti: Spomen knjiga Zbora liječnika Hrvatske*, ur. M. D. Grmek i S. Dujmušić, Zagreb 1954.

⁷⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 113r.

⁷⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 113v.

⁷⁸ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 113r.

⁷⁹ Vjerojatno se radi o gradu Arta u Epiru u Grčkoj koji je 1449. godine osvojila osmanlijska vojska, a mletačka ga vojska ponovno osvojila tek 1717. godine.

⁸⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 15r.

⁸¹ Pobočnik, kaplar.

vojnog pohoda u Lombardiji i stekao viši vojni položaj negoli ga je imao nešto više od godine dana ranije. No, i ovaj je kodicil sastavio zbog ponovnog odlaska u rat – *corpore sanus, reuersurus se in militiam*. No, s aspekta ovog rada važno je reći da je, za razliku od ranijih oporučnih legata, kodicilom ostavio legat i za izgradnju katedrale sv. Jakova – *ducatos tres fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico pro anima sua*, što je bio jedan od darežljivijih legata koje su oporučitelji ostavljali kao financijsku pripomoć katedrali.⁸² Možda je njegov darežljivi legat bio posljedica poboljšanja njegovog financijskog stanja s obzirom na napredovanje u vojnoj službi, a moguće je da se i iz prethodnog ratnog pohoda u Lombardiji vratio s ne tako skromnim ratnim plijenom.

b) O seljacima iz šibenskog distrikta i njihovoj potpori izgradnji i obnovi seoskih župnih crkava

Vežano uz podrijetlo, osobito je zanimljiva relativno brojna skupina oporučitelja – darivatelja *ecclesie cathedralis* – iz sela šibenskog distrikta. Naime, činjenica da je prilično velik broj seljaka i seljanki iz brojnih sela darovao razne vrste legata za izgradnju, tada daleke, katedrale koju mnogi od njih zasigurno nikada nisu niti vidjeli ili barem nisu svjedočili fazama njezine gradnje, još je jedan pokazatelj da su šibenski *civitas* i *districtus* u kasnom srednjem vijeku činili jedinstveno tijelo, povezano čvrstim pravnim, administrativnim, vlasničkim, ali i religioznim vezama. Tako se u promatranim bilježničkim spisima kao darovatelji legata za katedralu sv. Jakova spominju seljaci iz petnaestak sela: Perkovića (*de villa Perchouo*),⁸³ Dazline (*de villa Daslina*),⁸⁴ s otoka Zlarina (*de insula Slarin*),⁸⁵ iz sela Mitlo (*de villa Mitlo*),⁸⁶ Grebca (*de villa Grebaç* ili *de villa Grebza*),⁸⁷ Jurjev Grada (*de villa Iuriefgrath*, danas dio Tribunja),⁸⁸ Tribunja (*de villa Tribucugn*),⁸⁹ Orišja (*de villa Orischie*),⁹⁰ Ogorilice (*de villa Ogoriliza*),⁹¹ *de villa Podborai*,⁹² Križevog Polja (*de villa Crisseuo Pogle*),⁹³ Sitnice (*de villa*

⁸² DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 36r.

⁸³ Vidi, na primjer: *Stane vxoris Milete Iuanouich de villa Perchouo breuiare* (ŠBPP, str. 126).

⁸⁴ Vidi, na primjer: *Testamentum Gregorii Scalcich de villa Daslina* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 5r).

⁸⁵ *Testamentum quondam Michaelis Eretich de insula Slarin* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 6r).

⁸⁶ *Breuiarium testamenti quondam Iohannis Cuitanouich de uilla Mitlo* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 7r).

⁸⁷ Vidi, na primjer: *Breuiarium testamenti quondam Stoissam Couacich de villa Grebaç* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 9v).

⁸⁸ *Breuiarium testamenti quondam Pauli Bilousseuich de Iuriefgrath* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 106r).

⁸⁹ Vidi, na primjer: *Breuiarium testamenti quondam Bogdani Racilich de villa Tribucugn* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 73v).

⁹⁰ Vidi, na primjer: *Testamentum Gliube vxoris quondam Petri Sostarich de villa Orischie* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 22r).

⁹¹ *Breuiarium testamenti olim Georgii Gischouich de villa Ogoriliza* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 40v).

⁹² *Breuiarium testamenti quondam Vulhacii Millinouich de villa Podborai districtus Sibenici* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 22r). Ovo selo nismo uspjeli ubicirati, a ne spominje se ni u drugoj literaturi i objelodanjenim vrelima. Vidi: Josip Kolanović, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb 1995., str. 343; ŠD, str. 401.

⁹³ *Breuiarium testamenti quondam Didci de villa Crisseuo Pogle* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 65v).

Sitnize),⁹⁴ Kruševa (*de villa Crusseuo*),⁹⁵ Dobarčića (*de villa Dobricich*),⁹⁶ Žitnića (*de villa Xitnichich*),⁹⁷ i Široke (*de villa Siroche*).⁹⁸ Zanimljivo je da je najveći broj oporučitelja koji su bili darovatelji legata za katedralu bio iz Perkovića (četiri osoba), Grebca (pet osoba) i Tribunja (tri osobe), dok su iz ostalih sela zabilježene jedna ili dvije takve osobe. S jedne strane, to može biti posljedica bolje organizirane propagande, osobito od strane seoskih župnika, a s druge strane posljedica činjenice da se radilo o populacijski većim selima u šibenskom distriktu. Uz to, treba uzeti u obzir i činjenicu da se u to vrijeme obnavljalo ili gradilo i nekoliko seoskih župnih crkava. Tako Dobra, kćer *cuiusdam Marusse* i udovica Ivana Stančića *de villa Srima*, u svojoj oporuci iz listopada 1452. godine nije ostavila niti jedan legat katedralnoj crkvi, ali je odredila da se četvrti dio njenih dobara daruje za *aptari debeat vna sua sepultura posita in ecclesia sancte Marie de Srima et super ipsa ponatur una planea lapidei*, dakle za uređenje grobnice u crkvi sv. Marije u Srimi na koju je trebala biti postavljena nadgrobna ploča.⁹⁹ Marin Scerdoleuich, seljak iz sela Siroče, koji je svoj brevijar sastavio u svibnju 1456. godine, također je pretpostavio neimenovanu crkvu u svom selu katedrali sv. Jakova, pa je sve legate namijenjene *pro anima* darovao crkvi u selu, suseljanima i župniku.¹⁰⁰ Dva distriktualna oporučitelja, jedan iz Jurjev Grada, a drugi iz Tribunja, također nisu ostavili legate za gradnju katedrale, već sv. Nikoli kao njihovoj župnoj, seoskoj crkvi. Prvo je u rujnu 1456. godine Pavao Bilošević *de Iurefgrath* brevijarom darovao *ecclesie sancti Nicolai qua est in monte ville Iuriefrath libras decem paruorum pro anima sua*,¹⁰¹ a već idućeg mjeseca nepoznati je oporučitelj *de Tribuengn* darovao crkvi sv. Nikole *ecclesie sancti Nicolai qua est in monte ville Tribucugn* istu svotu od deset malih libara.¹⁰² Naravno, ovi su podaci važni i zbog činjenice koja kazuje da su u 15. stoljeću stanovnici oba sela, i Jurjev Grada i Tribunja, tada dvaju odvojenih sela, crkvu sv. Nikole smatrali župnom, što znači da su oba ta sela pripadala istoj župi crkve sv. Nikole. Osobito je zanimljiv brevijar posljednje volje sastavljen u travnju 1457. godine za Marina Žubrića, seljaka *de villa Siroche*. Naime, iako je ostavio legat za stolnu crkvu sv. Jakova, Marin je odredio da, nakon smrti njegove supruge Jelice, sva svoja dobra ostavlja *fabrice ecclesie qua constructur per villicos dicte uille Siroche*. Ovaj je po-

⁹⁴ *Breuiarium testamenti olim Gregorii Butcich de villa Sitnize* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 81v).

⁹⁵ *Testamentum Iohannis Prifchouich de villa Crusseuo* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 86r).

⁹⁶ *Testamentum Mathei Saiin de villa Dobricich* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 94v).

⁹⁷ *Breuiarium testamenti olim Goichi Merfcich de villa Xitnichich* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 114r).

⁹⁸ *Breuarium testamenti quondam Marini Xubrich de villa Siroche* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 117v).

⁹⁹ *Breuiarium testamenti quondam Dobre filie cuiusdam Marusse et olim vxoris Iohannis Stanchich de villa Srima* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 24v).

¹⁰⁰ *Breuiarium testamenti Marini Scerdoleuich de villa Siroche* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 99r).

¹⁰¹ *Breuiarium testamenti quondam Pauli Bilousseuich de Iuriefrath* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 106r).

¹⁰² Nedostaje početak brevijara oporuke, odnosno prethodna folija, pa ime i spol osobe ostaju nepoznati (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 107r).

datak vrlo zanimljiv jer pokazuje da se, za razliku od reprezentativnih djela sakralne arhitekture, izgradnja seoskih crkava u prvom redu oslanjala na lokalno seljaštvo koje ju je svojim graditeljskim vještinama i dovršilo. Ipak, kazuje dalje u brevijaru Marin, ako crkva u selu Široka ne bi bila izgrađena, onda sve ostavlja *in aliquo bono opere ecclesie sancti Martini posita in Cruseuo Pogle ubi corpus suus modo sepultus est*, dakle crkvi sv. Martina na čijem groblju želi biti pokopan.¹⁰³ U svibnju 1457. Jelina, supruga Nikole Vukovića, *habitatatrix de Xaton*, svojom posljednjom voljom također nije darovala stolnu crkvu, nego je ostavila jedan crveni ženski rubac crkvi sv. Marije u Srimi, odnosno *ecclesie sancte Marie de Srima vnum fazolum a muliere laboratum sindone rubea pro anima sua*.¹⁰⁴ Ako je vjerovati podacima iz brevijara posljednje volje Margarite, supruge Radašina Bartulovića *de villa Tribocugni*, sastavljenog u srpnju 1457. godine, Tribunj je imao dvije crkve: već spomenutu crkvu sv. Nikole koju je dijelio sa Jurjev Gradom, ali i crkvu s titularom sv. Marije. Naime, Margarita je oporučno ostavila *ecclesie sancte Marie de Tribochuni libras decem paruorum pro anima sua*, a *ecclesie sancti Nicolai de Tribocuni libras quinque paruorum pro anima sua*.¹⁰⁵ Jasan spomen lokacije dviju crkava u Tribunju jasno ukazuje da su ovdje istovremeno postojale dvije crkve – sv. Nikole i sv. Marije. Konačno, u promatranom uzorku bilježničkih spisa spominje se još jedan seljak iz distrikta, Ivan *filiaster Radoe Bremnich*, koji je u srpnju 1457. sastavio svoj brevijar oporuke u vrijeme kada je i šibenskim distriktom, baš kao i gradom, vladala kužna epidemija. Ivan je bio podrijetlom iz sela Stranići, a nama je zanimljiv podatak o legatu kojim je darovao *libras tres paruorum in fabrica ecclesie sancti Petri de villa Stranich*.¹⁰⁶ Ponekad su stanovnici distrikta seoskim župnim crkvama darivali i proizvode i nekretnine. Tako je, primjerice, Ratko Pribojević *de villa Cosseuichia*, kao znak solidarnosti sa svojom župnom crkvom, darovao *ecclesie sancti Iohannis de Ressciuchia singulo anno modia duo vini usque annos quatuor proxime futuros*.¹⁰⁷ Iz navedenih podataka može se zaključiti kako su seljaci šibenskog distrikta, pored već spomenute solidarnosti i pružanja financijske i druge potpore za izgradnju komunalne stolnice u Šibeniku, gajili i prilično snažan vjerski osjećaj prema župnim crkvama smještenima u njihovim selima, o čemu jasno svjedoče ovdje navedeni podatci. Uz to, iz činjenice da se u brevijarima oporuka distriktualnog stanovništva vrlo često navodi termin *fabrica* vezan uz seoske župne crkve, možemo zaključiti da je, pored darivanja *in reparatione* ili *in fabrica* katedrale i drugih sakralnih objekata *in civitate Sibenici*, seosko stanovništvo iskazivalo samosvijest i snažnu orijentaciju u cilju potpore župskih crkava u selima iz kojih su bili podrijetlom.

¹⁰³ *Breuarium testamenti quondam Marini Xubrich de villa Siroche* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 117v).

¹⁰⁴ *Breuarium testamenti quondam Ieline vxoris Nicolai Vouchouich habitatoris de Xaton* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 118v).

¹⁰⁵ *Breuarium testamenti quondam Margarite vxoris Radassini Bartulouich de villa Tribocugni* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 121v).

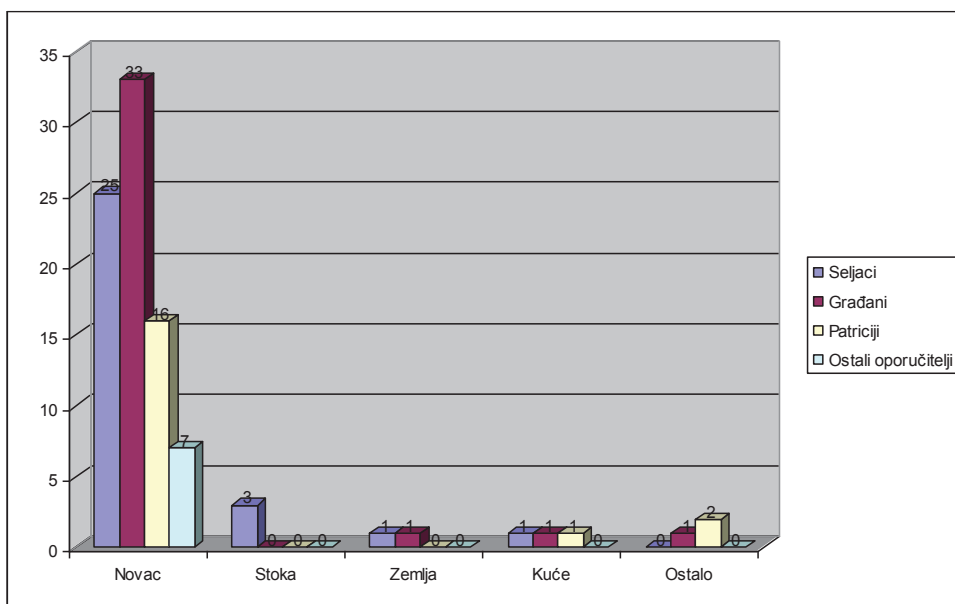
¹⁰⁶ *Breuarium testamenti Iohannis filiasti Radoe Bremnich de villa Stranich* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 122v).

¹⁰⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 105r.

Šibenska katedrala – ostavština pripadnika svih društvenih staleža šibenske komune. O vrstama i vrijednosti oporučnih legata

Uz već spomenute strance i stanovnike, kao rijetke darivatelje oporučnih legata za izgradnju šibenske katedrale, kao tri najvažnija društvena staleža ističu se građani (*cives*), stanovnici sela u distriktu i šibenski patriciji. Kao što je prikazano na Grafikonu 5, najviše pojedinačnih legata darovali su građani, a slijede distriktualci te patriciji. Kao što smo nastojali pokazati u dosadašnjem dijelu rada, razni su čimbenici utjecali na učestalost darivanja za gradnju šibenske katedrale. Seljaci u distriktu su, pored legata za katedralu, darivali i svoje seoske župne crkve, velik broj građana koji je ostavljao legate u ovu svrhu posljedica je činjenice da su oni predstavljali i najbrojniji sloj stanovništva grada, a patriciji koji su bili malobrojni logično su i relativno slabo zastupljeni kao darivatelji legata za gradnju šibenske stolnice. No, kao što ćemo vidjeti, vrste i vrijednosti oporučnih legata prikazuju drugačiju sliku u kojoj se vrijednošću darovanih legata osobito ističu pripadnici patricijata. Vrsta legata, pak, u znatnoj je mjeri ovisila i o profesionalnim djelatnostima kojima su se pojedinci bavili, pa će biti zanimljivo razmotriti i taj aspekt.

Već i osnovna raščlamba podataka iz promatranih bilježničkih spisa pokazuje da je novac bio najčešće darivani legat od strane šibenskih oporučitelja, a u svrhu izgradnje šibenske katedrale. To je, uostalom, i razumljivo jer su i same svjetovne i crkvene vlasti vršile promidžbu u tom pravcu težeći prije svega prikupiti što više novca nužnog za plaće arhitektima, protomajstorima, majstorima i radnicima na izgradnji ovog, za kasnosrednjovjekovni Šibenik, golemog sakralnog objekta, pri čemu su postavljeni i onovremeni visoki umjetnički i graditeljski standardi. To je, naravno, zahtijevalo najam ponajboljih majstora i radnika te nabavu kvalitetnog kamena i drvenog građevinskog materijala. Kao što je predstavljeno na Grafikonu 5, oporučitelji iz tri komunalna društvena staleža osobito su se isticali darivanjem novčanih legata – građani (32 legata), stanovnici distrikta (25 legata) i patriciji (16 legata). S obzirom da je u promatranom uzorku bilježničkih dokumenata zabilježeno vrlo malo stranaca i stanovnika, i broj legata koje su oni darovali u novcu primjeren je njihovoj brojnosti (sedam legata). Očekivano je da su građani, kao najbrojniji društveni sloj i kao stalež koji je u svakodnevnom životu stalno bio u dodiru s novcem, darovali najviše novčanih legata, ali pomalo začuđuje da je tako mnogo oporučitelja iz sela šibenskog distrikta također darovalo novac za gradnju katedrale. No, i stanovnici distrikta morali su imati novac nužan za obavljanje kupnje na tržnicama i u dućanima u gradu. Pripadnici elitnog sloja – patricijata – su, s obzirom na njihov udio u ukupnom broju stanovnika Šibenika, darovali zapravo prilično velik broj legata u novcu. No, najvažniji kriterij po kojem se može dokučiti koliki je stvarno bio novčani doprinos pojedinog staleža u ostvarenju zajedničkog cilja cijele komune jest stvarna količina novca koju su pripadnici spomenutih društvenih skupina oporučno darovali katedrali sv. Jakova.

Grafikon 5. Vrste legata prema društvenoj pripadnosti oporučitelja

Da bi se došlo do točnog rezultata, odnosno točne svote novca koju su oporučitelji darivali s obzirom na stalešku pripadnost, nužno je pretvoriti sve novčane jedinice i računski novac koji se spominju u promatranim šibenskim bilježničkim ispravama (male solide, male libre, zlatne dukate) u jedinstvenu novčanu vrijednost, u ovom slučaju u dukate, imajući pri tome u vidu inflaciju koja je do sredine 15. stoljeća znatno smanjila vrijednost dukata. Tako je, prema kursu iz sredine 14. stoljeća, jedan dukat iznosio je tri libre i četiri solida (64 solida). S vremenom je inflacija znatno oslabila vrijednost dukata, pa je sredinom 15. stoljeća dukat vrijedio dvostruko više, 6 libara i 16 solida (116 solida), pa će to biti vrijednost koju ćemo uzeti u obzir prilikom računanja.

Predstavimo najprije novčana darivanja seoskog stanovništva. Najveći novčani legat iz ove društvene skupine ostavio je Gojko *Merfcich* iz sela Žitnića, u iznosu od 15 malih libara ili 2,6 dukata,¹⁰⁸ a najveći broj oporučitelja iz ove skupine darovao je između 20 solida i 10 malih libara, kao primjerice Niša, udovica Grubana Jurjevića iz sela Grebac koja je darovala *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras quinque paruorum*.¹⁰⁹ Četvero bogatijih seljaka, kao na primjer Juraj *Pedrafcich de villa Grebač*, ostavilo je legate u visini od jednog dukata.¹¹⁰ Ukupno su oporučitelji iz šibenskog

¹⁰⁸ *In primis legauit fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras quindecim paruorum pro anima sua* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 114v).

¹⁰⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 87r.

¹¹⁰ *In primis legauit fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico ducatum vnum soluendum usque annos duos* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 90v).

distriktualnog područja u promatranom razdoblju darovali četiri dukata, 108 malih libara i 194 mala solida, odnosno 24,29 dukata za gradnju katedrale sv. Jakova. Zanimljivi su i oporučni legati Bogdana *Racilicha de villa Tribucugn* iz prosinca 1454. godine, kojima je novčano, i to s pet malih libara, pomogao gradnju katedrale, a uz to je darovao *fabrice murorum communis soldos quatuor*.¹¹¹ Imajući u vidu svote novaca kojima su svakodnevno baratali gradski patriciji, trgovci, cijenjeni umjetnici ili liječnici,¹¹² a koje su iznosile i desetke dukata, ova je svota doista skromna. No, seosko je stanovništvo davalo onoliko novca koliko je moglo izdvojiti, ali je svojom brojnošću neprijeporno dokazalo da se solidariziralo s komunalnom idejom potrebe gradnje nove, reprezentativne komunalne katedrale. Pri tome ne treba zaboraviti da su pojedini dijelovi šibenskog distrikta već bili opterećeni stalnim porezima namijenjenim gradnji stolne crkve.

Naravno, neki oporučitelji sa sela nisu mogli izdvojiti niti malene svote novaca (a možda nisu niti htjeli jer im je novac bio potreban za kupnju alata, namještaja, odjeće, obuču, skromnog nakita, pa i hrane u gradu) pa su svoju privrženost gradnji katedrale izražavali darivanjem drugačijih vrsta legata. Tako su, u cilju potpore izgradnje katedralne crkve, tri stanovnika distrikta darovala stoku, jedan zemljišni posjed, a jedan kuću. Stana, supruga Milete Ivanovića *de villa Perchouo* svojim je brevijarom oporuke iz 1436. godine darovala *ecclesie cathedrali sancti Iacobi de Sibenico animalia minuta quinque*, dakle pet komada sitne stoke.¹¹³ Godine 1452. neki Stojša Kovačić *de villa Grebač* ostavio je za gradnju *ecclesie sancti Iacobi de Sibenico vnum animal minorem*. Već spomenuta Niša Jurjević iz sela Grebac, koja je svoj brevijar sastavila *sana corpore, scilicet decrepita etate*, dakle zdrava, ali stara, ostavila je svom sinu Martinu *omnia eius animalia tam grossa quam minuta et omnia sua bona mobilia condicione quod facere teneatur unum prandium villicis uille Perchoue scilicet consuetudine*, dakle svu stoku, malu i veliku, ali pod uvjetom da pripremi objed za sve seljake sela Perkovića (iz kojeg je Niša bila podrijetlom), kako je to običaj u tom kraju. Uz to, ostavila je nešto *animalia minuta* i za gradnju katedralne crkve sv. Jakova. No, osobito je zanimljivo da je pri sastavljanju njezine oporuke, a ne brevijara oporuke kao što je bio slučaj s velikom većinom drugih stanovnika distrikta, bio prisutan i sam *ser Iacobus Iurich examinador communis Sibenici*, što nesumnjivo upućuje na ugled koji je ili sama Niša ili cijela njena obitelj imala u tom kraju.¹¹⁴

Konačno, treba spomenuti i one oporučitelje iz distrikta koji su za gradnju katedrale izdvojili relativno vrijedne nekretnine, u svakom slučaju vrednije od bilo kojeg novčanog legata koji su distriktualni oporučitelji davali u novcu. Godine 1455. Ivan,

¹¹¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 73v.

¹¹² Tako je, prema odredbi središnjih mletačkih vlasti iz 1454., šibenski *medicus phisicus* dobivao godišnju plaću u iznosu od *ducatos ducentum et domum*, a *medicus cerugicus* plaću od *ducatos centum et domum*. Dakle, u oba slučaja medicinski djelatnici dobivali su novčanu plaću, ali i osigurani besplatni smještaj u kući u gradu (ŠD, str. 223).

¹¹³ ŠBPP, str. 126-127.

¹¹⁴ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 87r.

sin Jurja Obrojevića iz sela Perković oporučno je ostavio *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico unam suam domum de tabulis positam Sibenici in contrata sancte Trinitatis in puncta iuxta domum Gregorii Ogolinich et iuxta uiam*, vjerojatno neku skromniju kućicu koju je posjedovao u gradu Šibeniku u župi sv. Trojstva, a koja je bila vrijedna barem zbog svog položaja.¹¹⁵ Zanimljivo je spomenuti da je Ivan, baš kao i gore spomenuta Niša, oporučno tražio da za njegove suseljane pripreme *de suis bonis fiat unum prandium iuxta consuetudinem pro quo exponi uoluit duos boues et certa nectaria*, dakle objed od dva vola potkrijepljen medovinom.¹¹⁶ U drugom slučaju, u jeku kuge 1456. godine, Matija Šajin *de villa Dobricich* bio je *sanus corpore* u trenutku sastavljanja brevijara oporuke kojim je odredio da izvršitelji *uendi debeant gognai sex unius sue terre posite in Dubine tenute ville Dobricich* i dobivenu svotu novca *detur fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico*.¹¹⁷ Iako se dobivena svota, naravno, ne spominje jer se zemljoposjed mogao prodati tek nakon njegove smrti i sastavljanja inventara dobara, ne treba sumnjati da se radilo o prilično bogatom novčanom prilogu izgradnji šibenske katedrale.

	Seljaci	Građani	Patriciji	Ostali
Ukupno legata u novcu	108 malih libara 194 mala solida 4 dukata	243 malih libara 90 malih solida 102 dukata	500 malih libara 335 dukata	10 malih libara 4 dukata
Ukupno legata u dukatima	24,29 dukata	144,68 dukata	421,2 dukata	17,24 dukata

Građani Šibenika predstavljali su brojčano najveću skupinu darivatelja oporučnih legata za gradnju katedrale. Njihov novčani doprinos u usporedbi s ostalim komunalnim društvenim skupinama potpuno je očekivan. Naime, građani su oporučno darovali znatno više od stanovnika u distriktu, ali i znatno manje od pripadnika komunalne elite – patricijata. Darivanjem ukupno 33 novčana legata za izgradnju katedrale građanski su oporučitelji ostavili 144,68 dukata kao potporu izgradnji stolnice. I kada su građani u pitanju, svote novca koje su oporučno darivali varirale su ovisno o društvenom, materijalnom i financijskom položaju, kao i o profesiji kojom su se pojedini oporučitelji ili članovi njihovih obitelji bavili. Tako nailazimo na novčana darivanja u skromnim iznosima od samo deset solida malih ili dvije libre,¹¹⁸ ali i na izrazito bogate novčane legate, primjerenije oporučiteljima iz staleža šibenskog patricijata, u iznosima od 50 malih libara ili čak 100 dukata. Najčešće su darivani legati u iznosu od dvije do deset malih libara, pa na temelju toga možemo pretpostaviti da je postojala društvena podjela i unutar građanskog sloja, od onih koji su

¹¹⁵ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 75r-75v.

¹¹⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 75v.

¹¹⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 94v.

¹¹⁸ Tako je šibenski građanin Gašpar Ročić darovao *in la giexia de san Iacomo soldi diexo de pizoli*, dakle 10 malih solida (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 62r). Zanimljivo je da je Gašpar sam napisao svoju oporuku – *mia man propria* – 22. listopada 1447. Zatim je otišao iz Šibenika i u međuvremenu umro, pa su njegovi rođaci predstavili oporuku (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 62v).

jedva preživljavali, preko materijalno i financijski stabilnog dijela građanstva koje je bilo i najraširenije u šibenskom društvu, pa sve do građana koji su svojim financijskim mogućnostima i materijalnim bogatstvom parirali i bogatijim patricijskim obiteljima. Vrlo skroman legat oporučila je Radoslava, supruga Jakova *Dabisiulich*, darovavši *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras duas paruorum*.¹¹⁹ Jednako tako i Stoja, supruga Vlatka Milorića, oporučno je darovala *fabrice ecclesie cathedrali sancti Iacobi de Sibenico libras duas paruorum soluendas per suum comissarium de suis bonis a die sue mortis vsque ad vnum annum inde proxime futurum*.¹²⁰ Šibenska građanka Vlada, udovica Petra Divčića, darovala je legat srednje vrijednosti, u građanskim okvirima, odredivši da izvršitelji njezine oporuke daruju *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico si in ipsa ecclesia sepelietur corpus eius libras decem paruorum pro anima sua*, dakle deset malih libara, ali pod uvjetom da bude pokopana u crkvi sv. Jakova,¹²¹ a isto je učinio i ser Disman Slavogostić koji je darovao istu svotu od deset libara malih *fabrice sancti Iacobi de Sibenico pro anima sua*.¹²² Postolari (*calegarii*) u dalmatinskim komunama pripadali su nižem, u boljim slučajevima srednjem sloju obrtnika, prije svega zbog njihove brojnosti u pojedinim komunama. U skladu s time i šibenski postolar (*callegarius*) Petar Stančić darovao je novčani legat srednje razine u iznosu od 10 libara malih *fabrice sancti Iacobi de Sibenico*.¹²³ Bogdan Tičić *de burgo Sibenici* katedrali je darovao nešto vrjedniji legat odredivši da se *fabrice sancti Iacobi de Sibenico videlicet ecclesie chathedralis* dodijeli *ducatum vnum auri*.¹²⁴ Osobito je zanimljiv legat Tomice, udovice Jurja (*Zorzinus*), koja u braku nije imala djece. Ona je u oporuci iz 1437. godine tražila da se proda *domum suam positam supra Portas Magnas, vnam suam vineam positam in loco vocato Vuccichal gognaiorum XI, suum ortum positum supra monticulum vbi fit iustitia malefactorum* te da se od dobivenog novca prodajom kuće, vinograda i vrta daruje *fabrice ecclesie cathedralis sancti Iacobi de Sibenico libras quinquaginta paruorum*, dakle prilično visoku svotu novca.¹²⁵ No, prema podatcima iz oporuke zabilježene u ožujku 1456. godine možemo zaključiti kako je najbogatija građanka Šibenika, barem s obzirom na darivanje *ecclesie cathedralis* i drugih sakralnih objekata u Šibeniku, bila Kata, udovica Stjepana Radinovića koji je bio vrlo sposoban kožarski majstor (*magister cerdo*).¹²⁶ Kata je svoju oporuku sastavila *sana ... corpore intendens uisitare limina ecclesie sancti Iacobi de Galicia*, ispunjavajući tako želju svoga pokojnog supruga.¹²⁷ Kata je, naravno, prije odlaska na tako dugo i opasno putovanje, sastavila oporuku u kojoj su mnogi legati vezani uz želje koje je oporučno izrazio njezin pokojni muž

¹¹⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 91r.

¹²⁰ ŠBPP, str. 128.

¹²¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 105v.

¹²² DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 94v.

¹²³ ŠBPP, str. 141.

¹²⁴ ŠBPP, str. 131-132.

¹²⁵ ŠBPP, str. 136.

¹²⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 88v-90v.

¹²⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 88v.

Stjepan. U okviru toga, Kata je darovala i najveći novčani legat katedralnoj crkvi od svih građana-oporučitelja, i to u iznosu od *ducatos centum in fabrica ecclesie sancti Iacobi*, napominjući pritom da to čini po posljednjoj volji svoga pokojnog supruga.¹²⁸

Uz novčana darivanja, i građani-oporučitelji rijetko su darivali i nekretnine (zemlje i kuće) te drugo kako bi poduprli izgradnju šibenske katedrale. Uz već spomenutu Tomicu, koja je dala prodati neke svoje nekretnine kako bi darovala novčani legat katedrali sv. Jakova, na takav slučaj nailazimo u oporuci Šibenčanke Kate, supruge Vlatka Mancina koji je bio *cabalarius communis Sibenici*, a koja je darovala *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico vnam eius domum positam prope domum Radoe Opath becharii et iuxta uiam publicam Sibenici in contrata sancti Francisci pro anima sua*, dakle jednu svoju kuću čija se lokacija može vrlo dobro odrediti.¹²⁹ Konačno, Marislava, udovica Radana Milenića, svojom je oporukom iz travnja 1456. godine sva svoja *mobilia et immobilia* darovala svojoj djeci – sinu Martinu i kćeri Margariti. No, uz tu je odredbu dodala i klauzulu da *si decesserint ambe sine heredibus quod in tunc casu ipsi succedit ecclesia sancti Iacobi de Sibenico*, odnosno ako oboje umru bez nasljednika, tada sve ostavlja katedralnoj crkvi.¹³⁰

Kao što je prikazano na Tabeli 1, daleko najveći novčani iznos darovan kroz oporučne legatate za izgradnju katedralne crkve sv. Jakova ostavili su oporučitelji iz komunalne elite, odnosno patricijata. Naime, samo 16 oporučitelja patricijskog podrijetla poduprli su izgradnju katedrale sa ukupno 421,2 dukata u promatranom razdoblju, dok su svi ostali oporučitelji iz ostale tri skupine darovali ukupno 186,21 dukata. Ovo je nesumnjivo još jedan odraz neprikosnovene financijske, materijalne i društvene dominacije patricijata u odnosu na sve ostale društvene staleže u šibenskoj komuni na zalazu srednjeg vijeka. U skladu s time, i visine pojedinačnih

¹²⁸ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 88v. Da se doista radilo o jednoj od najbogatijih građanskih obitelji u Šibeniku sredinom 15. stoljeća svjedoče i ostali legati koje je Kata oporučno darovala. Kata ispunjava još jedan legat svog pokojnog supruga darujući sto dukata *ecclesie sancti Francisci siue eius fabrice expendantur in capella appellanda sancti Stephani in dicta ecclesia sancti Francisci ubi est altare sancti Bernardini ad modum et formam suprascripte capelle in dicta ecclesia. Insuper ducati quinquaginta in dicta capella et in eius ornatantis. Casu quo dicta capella non permetteretur fieri in dicta ecclesia ad modum et formam ut supra ex tunc uoluit dicta testatrix quod dicta capella transferatur in ecclesiam sancti Iacobi de Sibenico et expendi dicti ducati centumquinquaginta statim post eius mortem prout uidebitur Antonio suo fratri, videlicet ducatos centum pro legato facto dicte ecclesie sancti Iacobi. Insuper ducatos quinquaginta quos ducatos centumquinquaginta dicta testatrix dixit quod uult deponere in manibus monialium sancti Saluatoris et quod recipiantur statim post eius mortem per Antonium suum fratrem ad fabricandum dictam capellam ducatos uero centum dictus Antonius Drasoieuich frater dicte testatrix dixit se habere apud se a dicta Catha sua sorore quos ipsa dari uoluit ad terminum in testamento dicti quondam magistri Stephani contentum ecclesie cathedrali sancti Iacobi de Sibenico. Et hoc si dicta capella fabricabitur in ecclesia sancti Francisci. Et si dicta capella fabricabitur in ecclesia sancti Iacobi ex tunc dicti ducati centum dentur ecclesie sancti Francisci ad terminum contentum in testamento dicti quondam magistri Stephani prout uidebitur dicto Antonio et hoc pro legato dicti quondam magistri Stephani* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 89v-90v). Iz ovog je razvidno da se radilo o građanskoj obitelji koja je ne samo novčano već i umjetničkim ukusom i pobožnim senzibilitetom mogla ravnopravno parirati najbogatijim šibenskim patricijima. Spomenuti legati svakako zahtijevaju daljnja i detaljnija istraživanja.

¹²⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 109r.

¹³⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 94v.

novčanih legata znatno nadilaze ne samo one darovane od distriktualnog stanovništva, već i one koje su darovali gotovo svi građanski oporučitelji. Iako su i pojedini patriciji darovali vrlo skromne svote novca u iznosima od pet ili deset malih libara, ipak je većina oporučitelja iz ovog staleža ostavljala legate u visini od deset i više dukata. Tako je *honesta domina* Mandica, supruga Antuna *Mladnicha*, oporukom iz 1451. godine darovala *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico ducatum vnum auri pro anima sua*. Ne znamo zašto je svota koju je darovala u tu svrhu bila tako malena, osobito s obzirom na činjenicu da je istom oporukom ostavila suprugu Antunu *centum ducatos auri* pod uvjetom da *mittere vnum peregrinum Romam et vnum alium ad sanctam Mariam de Recchanato pro anima ipsius testatrice*, što jasno ukazuje da obitelji nije nedostajalo novaca jer je sto dukata bila golema svota za hodočašće u relativno blisko marijansko hodočasničko središte u Recanatiju.¹³¹ Iako ne zbog svote novca koju je darovao, zanimljiva je i oporuka patricija Radiča Šižgorića koji je svoju posljednju volju zapisao vlastoručno *in vna cedula* u srpnju 1454. godine. Spominjući se katedrale, Radič je zapisao samo jedan legat u kojem kaže kako daruje *a la giexia de san Iacomo ducati tre al anno per fin la mia morte come ho promisso*, dakle tri dukata godišnje do svoje smrti, a kako je ranije obećao.¹³² No, budući da je bio, kako sam kaže, bolestan u trenutku pisanja oporuke, vjerojatno se na taj način i nije prikupila veća svota novca. No, uvijek je moguće da su Mandica i njena obitelj, kao i drugi patriciji koji su oporučno ostavljali male novčane legate za gradnju katedrale, ovaj najznačajniji projekt u Šibeniku 15. stoljeća podupirali na neke druge načine. Znatno veću svotu darovala je *nobilis honestissima domina* Margarita, supruga ser Saracena pok. Nikole, a koja je za spas svoje duše *fabrice ecclesie chatedralis sancti Iacobi de Sibenico* ostavila *ducatos decem*.¹³³ Patricij i šibenski kanonik Juraj, sin pok. Ivana Dobrojevića, sastavljajući svoju oporuku 1454. godine darovao je jedan od najvećih novčanih legata za gradnju šibenske stolne crkve, što i nije neobično imajući u vidu da je bio pripadnik bogate patricijske obitelji i k tome kanonik šibenskog kaptola (*canonicus Sibenicensis*) koji je već desetljećima gorljivo podržavao gradnju katedrale. Kanonik Juraj, *corpore languens* u vrijeme sastavljanja posljednje volje, ostavio je *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico ducatos quadragintaquinque*, pa zatim još *ducatos quinquaginta sex*, dakle ukupno 101 dukat. Spomenimo da je, pored novca, Juraj darovao katedrali sv. Jakova cijelu osobnu knjižnicu, izuzev brevijara i misala – *omnes et singulos eius libros preter breuiarium et missale*.¹³⁴ Treba reći da je u veljači 1456. godine Juraj sastavio kodicil, odnosno dodatak oporuci, kojim je, uz u oporuci spomenuti novac, ostavio *fabrice ecclesie sancti Iacobi ducatos quadraginta* te još *fabrice ecclesie sancti Iacobi ducatos viginti*. No, promijenio je odluku i o sudbini svojih knjiga jer je odlučio sljedeće: *Item uoluit omnes suos libros esse in gubernatione predicti ser Dobroi fratris sui uel heredum*

¹³¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 5v.

¹³² DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 59v.

¹³³ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 10v.

¹³⁴ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 62v-63r.

illius ponere ipsos libros in quacumque libraria ecclesiastica Sibenici uel in districtu, čime je odlučio knjige dati na brigu bratu Dobroju ili njegovim nasljednicima, koji ih trebaju darovati nekoj od crkvenih knjižnica (*libraria ecclesiastica*) bilo u Šibeniku bilo u komunalnom distriktu. Ovaj podatak ponešto kazuje i o kulturnoj razini šibenskog društva u to vrijeme, jer se spominju crkvene knjižnice kako u gradu tako i na selu. Naravno, još potpuniju sliku o čitalačkoj publici i knjižnoj kulturi pružaju šibenski inventari dobara. Konačno, u duhu socijalnog kršćanstva koje se protezalo još od 13. stoljeća, kanonik Juraj ovim kodicilom ne zaboravlja potrebite – siromašne i bolesne osobe na rubu ili isključene iz svakodnevnice komunalnog društva pa daruje *libras viginti quinque expendi in hospitali sancte Marie de Sibenico et alias libras viginti quinque in hospitali pauperes sancti Lazari, videlicet in sclauinis et aliis neccesariis dictis hospitalibus emendis per suos comissarios*.¹³⁵ Konačno, u travnju 1456. godine kanonik Juraj Dobrojević zabilježio je potpuno novu oporuku kojom je *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico* darovao *ducatos quadraginta quos sibi dare tacitur ser Marcus Iohannis frater eius et eos solui uoluit in quatro annis pro rata*. Katedrali sv. Jakova za gradnju je ostavio dodatnih *ducatos viginti de suis bonis soluendo in annis duobus pro rata*. U ovoj oporuci kanonik Juraj dodatno je iskazao vrlo razvijen religiozni senzibilitet koji ima sve osobine vrlo popularne kasnosrednjovjekovne pobožnosti izražene u tzv. socijalnom kršćanstvu jer je, uz ranije spomenuta darivanja bolesnima i potrebitima u šibenskim hospitalima, odnosno ubožnicama i komunalnom lazaretu, ovoga puta ostavio legate i drugim osobama nižeg društvenog ili crkvenog hijerarhijskog statusa. Tako je svojoj služavki (*servicialia*) Milici darovao *libras viginti paruorum et sclauinas duas et omnia uestimenta qua habet a dorso ipsius Milize*. Drugoj služavki Anici ostavio je *libras quinquaginta paruorum et sclauinas duas et omnia uestimenta quando ipsa maritabatur*, dakle za Aničinu udaju. Svom đakoncu Pertru (*Petro diacono suo*) Juraj je darovao *suum breuiarium et psalterium et suam vestam de sarza nigra et caputeum panni blaii et vnum suum paramentum uetus de tella et omnes caligas suas*, dakle liturgijske knjige, gornji komad odjeće, ponekad halja, koji se zimi nosio s rukavima, a ljeti su se rukavi odvajali (*vesta*), zatim jednu plavu kapu (*caputeum*), jedno staro liturgijsko ruho (*paramentum*) i sve svoje cipele (*calige*).¹³⁶

Još jedan šibenski patricij i kanonik, Stjepan sin Petra Tolinića, također je iskazao iznimnu darežljivost u oporučnom darivanju katedralne crkve.¹³⁷ Nimalo ne zaostajući za kanonikom Jurjem, Stjepan je oporučno *ostavio cathedrali ecclesie sancti Iacobi de Sibenico ducatos centum auri expendendos in aliquo bono opere dicte ecclesie sancti Iacobi prout melius uidebitur domino episcopo Sibenicensi et comissariis meis*, dakle 100 dukata koji se imaju utrošiti za gradnju katedrale prema nahođenju biskupa i izvršitelja njegove oporuke.¹³⁸ Svojim nećacima, svećeniku Petru i Luki, Stjepan je ostavio *domum*

¹³⁵ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 87v.

¹³⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 93v.

¹³⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 66r-67r. Ovu je oporuku, kako kazuje zapis na margini – *scriptum manu mea propria*, u travnju 1454. zapisao sam kanonik Stjepan.

¹³⁸ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 66v.

habitationis mee cum canipa s klauzulom da nakon njihove smrti ta kuća *sit fabrice ecclesie sancti Iacobi cum hac conditione quod suprascripti et omnes qui possederint dictam domum in futurum perpetuis temporibus sint obligati dare libras decem capitulo Sibenicensi pro anniuersario fiendo meo in ecclesia sancti Iacobi et benefactorum meorum*.¹³⁹ I kanonik Stjepan imao je svoju knjižnicu koju je darovao nećaku *clerico Petro Cuitoi Tolinich*.¹⁴⁰

Šibenski patricij Ivan Tobolović, sastavljajući svoju oporuku u veljači 1457. godine *sanus corpore considerans pestilentiam esse mortis euentus*, dakle u strahu od jedne od najstrašnijih kužnih epidemija koja je zahvatila šibensku komunu, u brzo sastavljenoj oporuci darovao je *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras ducentas denarii paruorum soluendas in annis decem post mortem suam, videlizet anno singulo libras viginti*, odnosno 200 malih libara koje imaju biti isplaćene u jednakim svotama od 20 malih libara godišnje.¹⁴¹ Pored ovog, Ivan je darovao i *fratalee noue congregate in ecclesia cathedrali sancti Iacobi de Sibenico libras decem paruorum*, dakle novoj bratovštini koja se okuplja u katedralnoj crkvi deset malih libara.¹⁴² Uz legat darovane katedrali sv. Jakova, Ivan Tobolović je, u duhu vrlo popularnog kasnosrednjovjekovnog vjerovanja prema kojem je težnja svake osobe na samrti bila da se cijeli *civitas*, odnosno mreža što većeg broja crkava, samostana, kapela kao i svećenika, redovnika, kanonika i članova bratovština, uključi u istovremenu molitvu u trenutku njegove smrti, a zatim i pogreba kako bi pokojnikova duša bez prepreka prešla na drugi svijet, velik dio svog bogatstva razdijelio i drugim crkvama u šibenskoj komuni – za gradnju *domorum heremitarum sancti Antonii de portu Sibenici libras quinque paruorum*, za rad na crkvi i samostanu *sancti Francisci de Sibenico libras vigintiinquam paruorum*, a oltaru sv. Klementa, nad kojim su Ivan i njegova obitelj imali *ius patronatus, posito in ecclesia sancte Trinitatis omnes eius possessiones positas ad Chercego et vnam terram cum oliuariis positam ad Malinschi puth* u vrijednosti od 100 dukata.¹⁴³

Prilika je ovdje da kažemo i nekoliko riječi o kugi koja je te godine poharala grad i sela u njegovom distriktu. Naime, u bilježničkim vrelima nailazimo na nekoliko živopisnih opisa panike i straha koji je zavladao u cijeloj komuni nakon izbijanja ove epidemije. Tako je seljak Ostojica Dragišić *de villa Strisseuo* sastavio brevijar oporuke u srpnju 1457. godine. U brevijaru je zabilježeno kako je Ostojica umro od posljedica kuge u srpnju – *prope pestem que tunc erat in dicta villa*.¹⁴⁴ Zbog kuge su izvršitelji i svjedoci zakasnili u Šibenik kako bi u statutom određenom zadanom roku predstavili brevijar pred bilježnikom i potom ga predali komunalnom prokuratoru smješte-

¹³⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 67r.

¹⁴⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 66v.

¹⁴¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 110v-111r.

¹⁴² DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 110v.

¹⁴³ Ivan Tobolović je odredio da se izabiru rektori koji trebaju voditi brigu o oltaru sv. Klementa, dužni su moliti mise za njegovu i duše članova njegove obitelji na razne blagdane, između ostalog i na blagdan *sancti Clementis*, a svaki dan mora se paliti svjetiljka ili svijeća na ovom oltaru u spomen i za spas duše Ivana kao i za druge pokojne članove obitelji Tobolović (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 110r-112v).

¹⁴⁴ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 123r.

nom u kneževoj palači.¹⁴⁵ O panici koja je od veljače 1457. godine vladala u gradu i distriktu vrlo slikovito kazuje i podatak vezan uz sastavljanje oporuke šibenskog građanina Jurja, sina pok. mlinara Pavla Bana. Kao što kazuje bilježnik Karatus Vitale, Juraj je svoju oporuku diktirao notar *corpore languens et pestilentiatius, ex fenestra domus sue habitationis*.¹⁴⁶ U srpnju iste godine i sam je šibenski knez, kako saznajemo iz oporuke Ivana iz sela Stranić, izbivao iz grada *prope pestem*.¹⁴⁷ Većina stanovnika grada i sela u distriktu nije mogla napustiti mjesto stanovanja, kao što je učinio knez, jer nisu posjedovali dovoljno udaljena i izolirana skloništa u koja bi se mogla smjestiti dok ne prođe epidemija. No, baš kao i šibenski knez i neki patriciji mogli su barem pokušati spasiti pojedine članove svoje obitelji njihovim preseljenjem na sigurnija i udaljenija mjesta. Ilustrativan primjer u tom smislu nalazimo u oporuci *nobilis domine Čete, filie ser Thomasii Thomasseuich*, dakle kćeri jednog od najuglednijih Šibenčana sredine 15. stoljeća. Ona je, zasigurno na savjet svojih roditelja, a morala je biti i punoljetna, odnosno stara barem 12 godina, sastavila oporuku već u siječnju 1457. kada se epidemija još uvijek nije razbuktala. Kao što saznajemo iz njezne oporuke, Četa je bila *puella legitime etatis*, dakle punoljetna neudana djevojka koja je u trenutku sastavljanja oporuke bila *sana corpore*, ali je *prope timorem pestis quam nunc uiget in ciuitate Sibenici exituta est a dicta ciuitate et itura ad insulas pro conseruanda sua incolumitate*, dakle u strahu od epidemije kuge izvedena iz Šibenika i preseljena na okolne otoke kako bi zaštitila svoje tjelesno zdravlje, odnosno kako bi preživjela kužnu epidemiju.¹⁴⁸ Vrlo je malen broj stanovnika tadašnjih dalmatinskih komuna imao mogućnost, kao Četa, na taj način pokušati preživjeti tada najopakiju pošast koja je harala urbanim sredinama Europe.

Spomenimo na koncu prikaza novčanih legata za izgradnju katedrale sv. Jakova, a koje su darovali pripadnici patricijata, jednog nepoznatog oporučitelja, vrlo vjerojatno pripadnika ili višeg građanskog ili patricijskog staleža, koji je za gradnju katedrale sv. Jakova darovao veliku svotu novca od *libras ducentos in fabricam ecclesie sancti Iacobi de Sibenico ut faciat sibi annuatim in perpetuum vnum anniuersarium*, dakle 200 malih libara odnosno nemalih 34,5 dukata, a zauzvrat je tražio da se za njegovu dušu godišnje moli jedna misa.¹⁴⁹

Uz 16 novčanih, patricijski su oporučitelji darovali i tri druge vrste legata u svrhu potpore izgradnje šibenske stolnice. Jedan od njih bio je šibenski kanonik Stjepan Tobolović koji je jednim legatom odredio, kao što je ranije spomenuto, da ostavlja *domum habitationis mee cum canipa* svojim nećacima, ali je tome dodao klauzulu koja je određivala da nakon njihove smrti ta kuća *sit fabrice ecclesie sancti Iacobi cum hac conditione quod suprascripti et omnes qui possederint dictam domum in futurum perpetuis temporibus sint obligati dare libras decem capitulo Sibenicensi pro anniuersario fiendo meo*

¹⁴⁵ Naime, zbog epidemije Ostojičin je brevijar u Šibenik donesen tek 10. rujna 1457.

¹⁴⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 115r.

¹⁴⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 122v.

¹⁴⁸ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 109r.

¹⁴⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 85r.

*in ecclesia sancti Iacobi et benefactorum meorum.*¹⁵⁰ Šibenska patricijka Slavica, supruga Marka Banjvarića, darovala je 1437. godine crkvi sv. Jakova neuobičajen legat – *panum vnius sue capize pani latini viridi apponendum ante altare ecclesie cathedrali sancti Iacobi de Sibenico* – latinsko sukno od svoje ženske kape, odnosno pokrivala zelene boje, koje se ima postaviti na oltar u katedrali sv. Jakova.¹⁵¹

Posljednja društvena skupina, koju smo ovdje uvjetno nazvali ostali, zapravo obuhvaća strance (*forenses*), stanovnike (*habitatores*), osobe za koje nije bilo moguće odrediti društveni status unutar šibenske komune, kao i nekoliko služavki u bogatijim obiteljima čije nam podrijetlo nije poznato. Kao što pokazuju podatci iz Grafikona 5, te su osobe ostavile sedam legata namijenjenih izgradnji katedrale sv. Jakova, a kao što pokazuju podatci prikazani u Tabeli 1, radi se o ukupno 10 malih libara i četiri dukata, odnosno ukupno 17,24 dukata prema tadašnjem kursu. Radi se o najmanjoj svoti novčanih legata, manjoj i od one koju su darovali stanovnici sela u distriktu, a što se može razumjeti imamo li u vidu prvo činjenicu da se radi o vrlo malom broju osoba iz tih skupina, a potom i činjenicu da se ne radi o njihovu rodnom gradu ili regiji. Naime, poznato je na temelju ranih medievističkih studija da su stanovnici stranog podrijetla kao oporučitelji, čiji je status u nekom gradu ne-definiran i koji nemaju namjeru dugotrajnijeg ili stalnog boravka u ovom gradu, u najvećem broju preferirali gradove i mjesta iz kojih su bili podrijetlom te su češće darivali legate crkvenim ili solidarnim ustanovama u gradu ili mjestu njihova podrijetla kao znak intimne solidarnosti i vjernosti, prisjećanja ili nostalgije za mjestom rođenja.¹⁵² Novac je bio i jedina vrsta legata koje su oporučitelji iz tih društvenih skupina darivali za gradnju katedrale sv. Jakova, što je djelomično bila posljedica činjenica da većina njih nije niti imala vlastite nekretnine u šibenskoj komuni, pa nisu mogli darivati kuće ili zemljišne posjede kao pripadnici drugih društvenih staleža. Prvi oporučitelj iz promatranog uzorka bio je *Giffus Miličić*, *habitor in Sibenico*, koji je oporuku sastavio 1436. godine, a *ecclesie cathedrali sancti Iacobi de Sibenico* darovao je skroman novčani legat od *libras decem*.¹⁵³ Oporukom iz 1452. godine, pisanom mletačkim dijalektom možda rukom samog oporučitelja, Petar Stričković *de Croatia, habitator Sibenici*, ostavio je identičan novčani legat, odnosno *a la fabrica de la giexa de san Iacomo de Sibenico liure diexe de pizoli*.¹⁵⁴ Damjan pok. Damjana iz Rovinja, također ha-

¹⁵⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.Iva, fol. 67r.

¹⁵¹ ŠBPP, str. 131.

¹⁵² U hrvatskoj historiografiji ovu je problematiku najpotpunije obradila Lovorka Čoralić istražujući trendove u religioznosti naših ljudi u Veneciji u srednjem i novom vijeku (*Šibenčani u Mlecima*, Šibenik 2003.; *Ista, Hrvatski iseljenici u Mlecima i Scuola grande S. Rocco, Croatica Christiana periodica*, god. 33, br. 63, Zagreb 2009., str. 65-76; *Ista, Hodočasnička putovanja i oporučna darivanja: hrvatski iseljenici u Mlecima i loretsko svetište (15.-16. stoljeće)*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 30, Zagreb 2012., str. 155-172). Vidi i: Zoran Ladić, *Last will. Passport to Heaven. Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas*, Zagreb 2012., str. 119-139.

¹⁵³ ŠBPP, str. 127.

¹⁵⁴ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 17r-17v.

bitator Sibenici, ostavio je oporukom iz 1452. godine novčani legat *ecclesie sancti Iacobi de Sibenico* u iznosu *ducatum vnum auri pro anima sua*.¹⁵⁵ Ivan, sin pok. Petra iz Arte u Epiru, *nunc corporalus ser Marci de Rasolis*, darovao je oporučno 1453. godine *ducatos tres fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico pro anima sua*.¹⁵⁶ Godine 1456. svoju je oporuku sastavila *Cifta de Bossina* koja je ostavila *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras viginti paruorum* pod uvjetom *quod sepeliatur eius cadauer in dicta ecclesia*.¹⁵⁷ Košava, služavka odnosno *ancilla magistri Stephani cerdonis*, iste je godine za gradnju katedrale darovala jedan od većih novčanih legata u iznosu od *libras quadraginta paruorum*.¹⁵⁸ Stanovnica Šibenika Katarina, supruga *magistri barbitonsoris Ivana de Corono* u regiji Trentino, oporučno je 1457. godine darovala *fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico libras viginti paruorum cum hoc et pro sepeliatur in dicta ecclesia*.¹⁵⁹ Zanimljivo je pripomenuti da je spomenuta služavka Košava darovala dvostruko veći novčani legat za gradnju stolne crkve od supruge jednog zasigurno bogatog i traženog medicinskog djelatnika. Iako se u promatranim bilježničkim spisima spominje nekoliko desetaka stranaca i stanovnika Šibenika, samo su spomenuti darovali legat katedrali, ali su zato ostavljali legat drugim crkvenim ustanovama. Tako je Dujam Malković, *habitator in orto ser Gasparis Iurisich*, oporučno ostavio jedan svoj vinograd *fratalee sancti Michaelis reducte in ecclesiam sancte Trinitatis pro anima sua*. Jelina, supruga Nikole Vukovića, *habitatrix de Xaton*, oporučno je 1457. godine darovala *ecclesie sancte Marie de Srma vnum fazolum a muliere laboratum sindone rubea pro anima sua*, dakle crkvi sv. Marije u Srimi jedan crveni ženski rubac, pri čemu je vrlo moguće da je Jelina bila podrijetlom iz Srime i udana u Zaton.¹⁶⁰ Stana, supruga Milivoja Banića, *habitatrix in insula Slarin*, također ne ostavlja oporučni legat katedrali, ali ostavlja pola gonjaja svog vinograda *posite in insula Slarin ... fratalee ecclesie sancte Marie de Slarin pro anima sua*, dakle bratovštini sv. Marije u Zlarinu.¹⁶¹ Osobito je zanimljiva oporuka Marije, supruge trogirskog patricija Lucijana *de Cegis*, a koja je svoju posljednju volju sastavila u Šibeniku u kancelariji Karatusa Vitalea. Marija je oporuku sastavila *corpore sana*, a njezin je slučaj zanimljiv jer ona nije ostavila nikakav legat katedrali sv. Jakova, a od šibenskih crkvenih ustanova legat je darovala samo samostanu franjevača gdje je željela biti pokopana.¹⁶² No, oporuka pokazuje izrazitu Marijinu sklonost trogirskim crkvenim institucijama kojima ostavlja niz legata, pri čemu je razlog bio kako udaja za trogirskog patricija tako i njezina težnja za što boljom uključenosti u svakodnevlje novog grada u kojem je provela ostatak svog života nakon udaje.¹⁶³ Iz

¹⁵⁵ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 29r.

¹⁵⁶ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 36r.

¹⁵⁷ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 94r.

¹⁵⁸ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 95v.

¹⁵⁹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 113r.

¹⁶⁰ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 118v.

¹⁶¹ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 114r.

¹⁶² DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 97v.

¹⁶³ DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 98r.

navedenih primjera razvidno je da su kod oporučitelja koji nisu rođeni u Šibeniku, već u nekom drugom mjestu ili gradu, osjećaji prilikom sastavljanja posljednjih volja bili prilično izmiješani, iako u stvari vrlo proračunati, kao što je to pokazala europska i hrvatska historiografija. S jedne strane, oporučitelji su se teško mogli otrgnuti sentimentima koji su ih vezivali uz rodni kraj ili grad, ali su s druge strane znali da se trebaju prilagoditi sredini u kojoj žive kraće ili duže vrijeme ili pak trajno. Zato je i strategija ostavljanja legata kod takvih osoba puno složenija negoli kod ostalih oporučitelja, osobito onih koji su u nekoj komuni živjeli generacijama. U svakom slučaju, možemo zaključiti da većina stranaca i stanovnika Šibenika, barem onih privremeno nastanjenih među kojima su bili i majstori i radnici na zdanju katedrale ili hodočasnici na putovanju,¹⁶⁴ nisu ostavljali legate ne samo za katedralu nego ni za ostale crkvene ustanove u šibenskoj komuni.

Zaključak

Kao što je istaknuto na početku ovog rada, o šibenskoj je katedrali napisan vrlo velik broj manjih i većih studija pa i monografija. No, činjenica je da je najveći broj te literature posvećen razmatranju njenih umjetničkih i arhitektonskih osobina te uklopljenosti u urbanističko tijelo Šibenika, radu uglavnom poznatih protomajstora i majstora koji su tijekom više od jednog stoljeća surađivali u njenoj izgradnji ostavljajući svoj osobni umjetnički ili arhitektonski biljeg i ukus ili analizi oltara, skulptura i slika koje krase ili su krasile njenu vanjštinu ili interijer. Stoga je katedrala sv. Jakova uglavnom bila u domeni intenzivnih istraživanja povjesničara umjetnosti. Nasuprot tome, vrlo je malo pažnje, kao što se pokušalo prezentirati u ovom radu, posvećeno pisanju radova o povezanosti svakodnevnog života stanovnika šibenske komune i katedrale, odnosno o doživljaju patricija, građana, seljaka ili obrtnika koji su svjedočili samoj izgradnji ovog lijepog sakralnog zdanja. Zato je ovaj rad posvećen upravo jednom takvom aspektu – odnosu suvremenika iz svih društvenih slojeva šibenskog komunalnog društva prema gradnji šibenske stolne crkve. I, kao što se nastojalo dokazati, taj odnos uopće nije bio indiferentan jer se, kao što pokazuju promatrana vrela, a prije svega bilježnički spisi, ustroj katedrale nametnuo u raznim oblicima u svakodnevni život stanovnika grada i sela u distriktu. Jedan mali vremenski isječak koji je ovdje promatran i relativno mali broj bilježničkih i drugih vrela koji su u radu razmatrani, zorno pokazuju da se ideja o gradnji katedrale, nakon skromnih idejnih zamisli koncem 14. stoljeća, postojano razvijala kako među pojedincima iz crkvenih krugova tako i među svjetovnjacima, te je do 1432. godine dobila jasne obrise koji su omogućili njeno ostvarenje. Naravno, izgradnja katedrale bila je prije svega poticana od crkvene hijerarhije, prije svega biskupa i kaptola, ali nije odbijana nego je, naprotiv, podržavana i od sve-

¹⁶⁴ Tako je u ožujku 1453. godine u notarskoj kancelariji Karatusa Vitalea oporuku sastavio Damjan, sin Prima iz Splita, koji se u Šibeniku možda našao tek da uhvati brod prema Veneciji kako bi nastavio svoj put s ciljem *uisitare reliquiam sancti Iacobi de Galicia* (DAZd, ŠB, KV, kut. 16/II, sv. 15.IVa, fol. 33r).

tovnih komunalnih vlasti. Zajedničkim naporima, oni su tijekom nekoliko desetljeća osmislili jasnu strategiju o njenoj izgradnji, koja je zatim trajala više od stoljeća.

No, odmah nakon osmišljavanja i prvih nagovještaja realizacije ideje u stvarnosti, stanovnici šibenske komune su se, kao što smo pokazali, uključili u podupiranje radova na katedrali, osobito kada su nedostajala sredstva za nastavak gradnje. U tome su sudjelovali svi – muškarci i žene podjednako, patriciji, građani, obrtnici, trgovci i seljaci u jednakom broju i ovisno o njihovim mogućnostima, a čak su i neki stranci bili naklonjeni pomaganju izgradnje stolne crkve sv. Jakova. Uz sve što su komunalne vlasti priskrbile za gradnju i uz organizaciju i konstruiranje financijskih planova, teško da bi katedrala bila izgrađena u obliku i veličini u kojoj i danas postoji. Nadahnuti idejom pripadnosti jedinstvenoj zajednici, toliko karakteristično za ovo vrijeme, gradnju su kontinuirano iz desetljeća u desetljeće, najviše kroz oporučna darivanja, podržavali podjednako i stanovnici grada i stanovnici brojnih sela u šibenskom distriktu. Na to ih je zasigurno ponukao osjećaj pripadnosti zajednici koja je kao takva već stoljećima funkcionirala pod nebeskom zaštitom kako sv. Mihovila tako i sv. Jakova. Gradnja stolne crkve ovom drugom svecu jedan je od izričaja srednjovjekovne ideje *civitas sacra*, svetog grada koji dobivanjem katedrale jača kao zajedničko tijelo uređenog urbanog i ruralnog prostora, njegovih stanovnika i nebeskih zaštitnika. Pored toga, gradnja katedrale je u svakodnevnici stanovnika šibenske komune imala i prizemniju važnost. Zar nisu i obližnje komune, prije svega splitska i trogirski, imale katedrale kao što to imaju sve biskupije i nadbiskupije, kao uočljiv vanjski znak njihova mjesta u zapadnoj crkvenoj hijerarhiji? Bez sumnje je i taj čimbenik imao nemalu ulogu u, kao što smo nastojali pokazati, čestom darivanju ponajprije novca, ali i stoke, nakita, liturgijskih i drugih predmeta, pa i nekretnina (vinograda, oranica, kuća) za izgradnju stolne crkve sv. Jakova. Ta darovanja, koja su mogla produžiti rad protomajstora, majstora i radnika za nekoliko mjeseci ili godina, zoran su pokazatelj težnje svih komunalnih stanovnika da se katedrala izgradi i da šibenska komuna konačno stekne vanjski izraz svog stvarnog položaja unutar crkvene hijerarhije. Zato je izgradnja katedrale sv. Jakova bitno izmijenila i ranije tendencije u pobožnosti koje su obilježile 13. i 14., a u velikom broju naših komuna i 15. stoljeće. Naime, dok se u većini drugih dalmatinskih komuna još uvijek najčešće spas duše traži u popularnim darivanjima mendikantskim samostanima (franjevci, dominikanci, klarise), u izgradnjama hospicija i leprozorija čime se nastavlja razdoblje tzv. socijalnog kršćanstva, a koje je trajalo još od popularizacije kulta sv. Franje, šibenska komuna je, barem koliko kazuju oporuke, bila primarno usredotočena prema jednom drugom pobožnom cilju – izgradnji crkve sv. Jakova. Time su specifični povijesni uvjeti, zapravo izgradnja katedrale, na neki način značajno izmijenili izražavanje pobožnosti stanovnika šibenske komune. Istina je da su zbog toga, prije svega financijski i materijalno, trpjeli komunalni samostani i crkve jer su bili zakinuti za priličnu potporu kroz oporučna darivanja, ali su time istovremeno stvoreni uvjeti za izgradnju jednog od najljepših sakralnih zdanja na istočnoj obali Jadrana.

Zoran Ladić

The "Age of the Cathedral" of Šibenik. The Contribution of the Denizens of the Late Medieval Šibenik Commune to the Construction of the St. James Cathedral

Summary

Late medieval written sources of different provenience provide very precious data on the participation of the denizens of the late medieval Šibenik commune in the construction of the St. James Cathedral. In the article both published and unpublished sources are used, in the first place the deeds of three notaries (Pietrobono Pagano, Peter, son of the late John, and Karatus Vitale) from the period between the 1430s and the end of the 1450s, the correspondence of the counts and bishops of Šibenik, *ducali*, and the communal statute. It is precisely these latter sources that are important for an understanding of the mechanisms of propaganda used by the secular and ecclesiastical authorities in order to create a positive attitude among the population towards the cathedral as a religious symbol of the commune and bishopric, but also as a representative symbol of urbanity aimed at the elevation of the self-consciousness of the denizens of the commune to the new level.

However, the "age of the cathedral" in the history of Šibenik may be perhaps best illustrated by the data from the testaments of the urban nobility, citizens, inhabitants of the city district and foreigners. In the article 219 such notarial documents were consulted, in order to find those data regarding the giving of the bequests *in fabrica ecclesie cathedralis sancti iacobi*. As is demonstrated in the article, 128 of these testaments mention bequests aimed at the support of the construction of the cathedral. The majority of bequests were given in money, and members of all the estates donated 607.41 ducats in total for that purpose. It should be taken into consideration that all these bequests are taken from the analysis of last wills written down by only two notaries (Pietrobono Pagano and Karatus Vitale) and in two rather short periods (Pagano from November 1436 to January 1437 and Vitale from September 1451 to July 1457), and a more comprehensive picture may be drawn only on the basis of the analysis of all testaments written down by all the notaries operating in Šibenik at the same time. According to the data received from the sample, the greatest sums of money were donated by the testators from the elite communal layers – the urban noblemen – followed by the citizens, while the smallest of the bequests in money were given by the peasants from the district and by foreigners. Such proportions clearly show the real material and financial relations within the Šibenik commune of the late Middle Ages, where the greatest financial power was held by the city nobility, with citizens slowly approaching this level. Peasants of the district, who demonstrated a pronounced solidarity with the idea of the construction of the cathedral, also donated money, but the sums were usually rather small, in accordance with their financial possibilities. Even though a great number of foreigners lived in Šibenik at that time, only seven of them donated monetary bequests for the construction of the cathedral of Šibenik, a proportion that was in accordance with general European trends of the time.

It may be concluded that the St. James cathedral of Šibenik could hardly have been built without contributions that were voluntary, but also regulated and encouraged from the side of the city authorities, of the testators of both genders and of all communal social layers. They

facilitated the purchase of wooden, stone and other materials, and the paying of masters and workers. Taking into account the fact that in Šibenik, in contrast to some other European cities in the period from the twelfth to the fourteenth century, in which as the patrons of the cathedral construction emperors, kings, magnates, archbishops and other influential and rich people were listed, there was no patron capable of financing and supervising the construction of the cathedral by himself alone, the building of the cathedral could be seen as an act of devotion, and the cathedral as a sacral architectonic work of art created as a result of the financial and material efforts of all the denizens of the Šibenik commune.

Key words: Šibenik, cultural history, the Late Middle Ages, history of piety, social history